

UNA APROXIMACIÓ ALS NOUS
PARADIGMES HISTORIOGRÀFICS DE LA
GRAN GUERRA ARREL DEL SEU
CENTENARI

TREBALL FINAL DE GRAU
FACULTAT DE LLETRES
GRAU EN HISTÒRIA
2021-2022

Alumne: Enric Santacatalina Vila
Tutor: Dr. Maximiliano Fuentes Codera

RESUM

Tradicionalment, la Gran Guerra ha estat emmarcada cronològicament des de l'assassinat de l'arxiduc Francesc Ferran d'Àustria, el 28 de juny de 1914 fins l'Armistici de l'11 de novembre de 1918 respectivament. Darrerament, des del seu centenari l'any 2014 han estat molts els autors els qui a través de les seves publicacions han revisat i han proposat noves interpretacions o paradigmes al voltant de la Gran Guerra, des d'una ampliació a la seva cronologia, a noves interpretacions, com ara la transnacionalitat o bé una aproximació a la Gran Guerra des de la violència de postguerra.

Alhora, la historiografia espanyola també ha volgut cercar el seu propi espai dins la historiografia internacional de la guerra fent-ne una revisió i servint-se de les noves interpretacions i paradigmes per elaborar el seu propi corpus bibliogràfic al voltant del fenomen de la neutralitat i les seves implicacions al territori.

L'objectiu d'aquest treball final de grau és fer una aproximació parcial a aquestes noves perspectives historiogràfiques de la guerra a partir del seu centenari.

Paraules clau: Gran Guerra; historiografia; neutralitat; Espanya; centenari.

ABSTRACT

Traditionally, the Great War has been frames chronologically from the murder of Archduke Franz Ferdinand of Austria, on June 28, 1914, until the Armistice of November 11, 1918, respectively. Lately, since its centenary in 2014, many authors have reviewed and proposed new interpretations and perspectives around the Great War through their publications, from an extension to its chronology to a new interpretation such as transnationality or an approach to the Great War from post-war violence or understanding the war such a global conflict between empires.

At the same time, Spanish historiography has also sought to find its own place in the international historiography of the war by reviewing it and using new interpretations and paradigms to develop its own bibliographic corpus around the phenomenon of neutrality and its implications in the country.

The aim of this bachelor's thesis is to make a partial approach to these new historiographical perspectives of the war from its centenary.

Keywords: Great War; historiography; neutrality; Spain; centenary.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	5
1. LA GRAN GUERRA A LA HISTORIOGRAFIA	8
Les primeres aproximacions a l'estudi de la guerra: primera i segona etapa	8
Els estudis culturals	9
Els estudis actuals: un balanç des del centenari	11
2. ELS NOUS PARADIGMES HISTORIOGRÀFICS	16
La Gran Guerra: un conflicte entre imperis	16
La violència a l'Europa de postguerra	18
Els estudis transnacionals de la Gran Guerra	26
La nova mirada envers els països neutrals	29
3. LA NEUTRALITAT S'INCORPORA A LA GUERRA: ESPANYA I CATALUNYA DAVANT LA GRAN GUERRA	34
La historiografia i el cas d'Espanya durant la guerra	34
Impacte i conseqüències de la Gran Guerra a Catalunya: aliadofilia, nacionalisme i violència política	39
4. CONCLUSIONS	45
5. BIBLIOGRAFIA	47

INTRODUCCIÓ

El present Treball Final de Grau no té per finalitat exposar descriptivament els esdeveniments bèl·lics clau com tampoc les causes i conseqüències de la Gran Guerra. En aquest treball, per tant no es posarà el focus d'atenció sobre la Batalla de Verdún (1916) o bé sobre les figures polítiques clau del moment, més aviat tot el contrari.

La finalitat d'aquest treball és l'aproximació als nous paradigmes historiogràfics arrel del centenari de la Gran Guerra per tal de realitzar-ne un estat de la qüestió. És doncs, un treball que podríem dir que té per objectiu radiografiar el paisatge de la historiografia d'abans i després del centenari, tot i que posant més èmfasi en la segona part.

No obstant això, no vol dir que els grans esdeveniments de la Gran Guerra siguin considerats innecessaris per entendre la Gran Guerra, més aviat tot el contrari, sense la Batalla de Verdun (1916) no es podria explicar la Gran Guerra. En aquest cas, però la qüestió va més enllà d'una descripció *in extenso* i ordenada dels fets més rellevants de la guerra.

Tanmateix, una altra qüestió que també cal posar de relleu i que per tant cal analitzar és la importància del centenari de l'inici de la Gran Guerra, en part perquè és l'eix central que vertebrava aquest Treball Final de Grau, però també perquè aquesta data tant significativa en l'agenda internacional ha traspassat els límits acadèmics i ha tingut un ressò considerable en els mitjans de comunicació mediàtics, així com també a les xarxes socials.

Tant és així, que el diari *El País*, el 16 de gener del passat 2014 va publicar un article a la secció internacional sota el títol "Europa commemora el centenario de la Primera Guerra Mundial", el qual mostra les diferents commemoracions que es van dur a terme a França, Itàlia, Regne Unit i Alemanya per recordar la tragèdia i la magnitud del conflicte. La finalitat d'aquest article es basa en una anàlisi a partir d'aquestes potències europees cent anys després del conflicte (en clau europeista) per poder confirmar que la Gran Guerra va esdevenir un episodi catastròfic en la història mundial i que per tant cal commemorar des de diferents vessants culturals i també polítiques, com ara la creació d'exposicions, la realització de projectes de documentació fotogràfica, la rehabilitació de monuments militars, a més de les manifestacions, concentracions i ponències, algunes de

les quals van ser organitzades des dels àmbits oficials estatals d'aquestes mateixes potències.¹

Des de l'alta política espanyola també es va commemorar el centenari de la Gran Guerra. La mateixa pàgina web oficial de la "Casa Real" es va publicar un reportatge en relació als actes de commemoració de la guerra a la ciutat belga de Lieja, on va assistir el mateix rei Felip VI d'Espanya juntament amb d'altres membres de l'alta esfera política europea.²

Aquests dos exemples són només una petita mostra que serveixen per posar de manifest que el centenari de la Gran Guerra no només ha estat exclusiu en el món de la historiografia, sinó que ha estat capaç d'estar present en els nivells més quotidians. Exemples periodístics com l'anterior n'està ple a la xarxa, tan sols cal cercar-los a les hemeroteques, així com també tot tipus d'actes oficials i extraoficials que han quedat guardats i publicats en les mateixes webs institucionals o fins i tot a plataformes multimèdia com ara *You Tube*. Així doncs, el centenari de la Gran Guerra, no ha de ser considerat un element exclusiu i únic del món acadèmic historiogràfic.

Més enllà del centenari en l'esfera quotidiana i política, en el món acadèmic historiogràfic també es va fer ressò del centenari. Una mostra d'aquest mateix ressò va ser la ponència (en forma de diàleg) entre el professor Robert Gerwarth i Víctor Demiaux que va tenir lloc el novembre de l'any 2018 al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB). Ambdós autors van plantejar tot un seguit de qüestions al voltant de la Gran Guerra i la llarga petjada que va deixar sobre Europa.³

El primer en encetar el diàleg va ser el professor Gerwarth, qui va iniciar amb la idea de la configuració d'un nou ordre mundial post Gran Guerra, és per això que a París els punts més importants no van ser aquells que s'emmarcaven dins de les reparacions de guerra, sinó més aviat tot el contrari. A més a més, Robert Gerwarth plantejà la necessitat que encara alguns territoris europeus han de respondre al per què de la guerra i de la seva

¹ REVERCHON., MASCI., QUINN., KÁPPNER (2014).

² Casa de Su Majestad el Rey. (4 d'agost de 2014). *Actividades y agenda*. Disponible a: https://www.casareal.es/ES/Actividades/Paginas/actividades_actividades_detalle.aspx?data=12088

³ Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. (2018, 11 de novembre). *1918: la guerra inacabada. Del Centenari al Armistició de la Primera Guerra Mundial. Diàleg con Robert Gerwarth i Victor Demiaux*. [Vídeo]. <https://www.cccb.org/es/multimedia/videos/1918-la-guerra-inacabada-centenario-del-armistició-de-la-primera-guerra-mundial/230240>

fi, com ara l'actual Ucraïna o bé territoris de l'antiga Iugoslàvia. De fet, afirma que la mateixa postguerra ens ajuda a comprendre part de les relacions que encara avui dia mantenen Estats de l'Europa de l'Est envers Rússia.

Víctor Demiaux per la seva part, va fer tot un seguit d'esmenes posant el focus d'atenció en França, en part per explicar que la visió de la guerra ha estat dinàmica amb el pas del temps i que avui dia no es concep de la mateixa manera que fa dues dècades enrere. A més a més, va posar de relleu algunes de les característiques més essencials per entendre la Gran Guerra, com ara el seu caràcter internacional i també la mobilització massiva, xifrada segons Demiaux en 80 milions de persones.

En els seus últims minuts de ponència va concloure amb el debat que encara generen tant el Tractat de Pau com l'Armistici, sobretot la qüestió que els vençuts no van poder participar en les negociacions de pau, una situació fruit de la guerra total i el fenomen d'acabar amb l'enemic.

El més important que cal destacar no només d'aquesta ponència al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, sinó del centenari de la Gran Guerra és entendre que encara avui dia hi ha una Europa que viu del conflicte. L'Europa actual és filla de la Gran Guerra i alhora de la Segona Guerra Mundial, tot i que no s'han d'establir equiparacions atès que cadascuna d'elles té una naturalesa única i per tant exclusiva. El mateix professor Gerwarth comparteix la idea que Europa és filla de dues guerres, però al mateix temps explica que la sensació que es té de la Gran Guerra a nivell popular és cada cop més superficial fins al punt d'estar parlant d'ella com si fos la Guerra dels Trenta Anys de la primera meitat del segle XVII.

El centenari de la Gran Guerra per tant, ha de ser entès com l'eina i el moment que propiciï el calor de noves publicacions des de nous enfocaments i metodologies renovadores que siguin capaces de resoldre totes aquelles qüestions que encara passats més de cent anys no tenen resposta.

1. LA GRAN GUERRA A LA HISTORIOGRAFIA

Les primeres aproximacions a l'estudi de la guerra: primera i segona etapa

Abans d'entrar al nucli del treball, considero oportú fer una petita introducció cronològica del paisatge historiogràfic d'abans i després del centenari de la Gran Guerra, atès que sense uns antecedents historiogràfics previs, el gruix del treball al voltant dels nous paradigmes historiogràfics quedaria desequilibrat i fins i tot inconnex, atès que bona part dels nous paradigmes historiogràfics beuen de la historiografia tradicional, tot i que aquest aspecte serà tractat més en profunditat més endavant.

A partir dels grans estudiosos de la Gran Guerra com són Jay Winter i Antoine Prost, s'ha proposat que la historiografia de la Gran Guerra ha tingut quatre etapes, l'última d'elles és encara vigent, de fet, així ho confirma el mateix professor Winter: "*And we are now the fourth Generation of historians who have approached the History of the war of 1914-1918*".⁴

Així doncs, la primera etapa historiogràfica o *The Great War Generation*, terme encunyat pel mateix Jay Winter correspon a la historiografia dels anys posteriors a la guerra. Es tractava d'estudis elaborats a càrrec d'estudiants d'història i soldats que van ser participants del conflicte. Aquests primers estudis es basen fonamentalment en l'experiència d'aquests combatents, és per això que es tracta d'estudis molt descriptius i tècnics des del punt de vista militar.⁵

Aquesta primera etapa historiogràfica, presentava carències a l'hora d'enfocar els estudis, atès que en cap cas es va posar el focus sobre el conjunt de la societat o bé les víctimes, sinó que aquesta primera onada d'estudis va venir molt influenciada per l'experiència bèl·lica i també dels documents oficials.⁶

La segona etapa, per la seva part, va esdevenir tota una reorientació historiogràfica entre finals de la dècada dels anys cinquanta i la dècada dels seixanta del segle passat. Els nous estudis van estar molt influenciats per la historiografia marxista i social de l'escola francesa dels *Annals*. Alhora, van iniciar-se els estudis que comparaven la Gran Guerra

⁴ WINTER (2014: 1).

⁵ *Ibidem*.

⁶ FUENTES (2013: 14).

amb la Segona Guerra Mundial, tot posant èmfasi en un fil conductor entre ambdues guerres sota l'etiqueta "Segona Guerra dels Trenta anys".⁷

Tanmateix, a diferència de la primera etapa, on els estudis eren més aviat superficials i fins i tot monotemàtics, en aquesta segona etapa i sobretot a partir de la dècada dels anys seixanta van començar a emergir estudis vinculats a la història social a través de l'estudi de les institucions, els moviments socials i sobretot l'obrerisme. Parlem doncs, d'una etapa d'ampliació de mires i al mateix temps de la publicació dels primers grans treballs de la Gran Guerra, com ara *Le Grande Guerre (1914-1918)* de Marc Ferro, obra en la qual es començaven a introduir noves temàtiques vinculades a la guerra, com per exemple l'opinió pública o bé les víctimes.⁸

A més a més, aquesta segona etapa d'estudis historiogràfics sobre la guerra va venir acompanyada de suport visual, tant cinematogràfic com fotogràfic, fet que va permetre treure a la llum imatges i vídeos exclusius de la guerra. Un exemple va ser el documental sobre el conflicte que la cadena britànica BBC va retransmetre l'any 1964 en vint-i-sis volums amb el suport d'historiadors de la guerra al darrera. D'aquesta manera, la Gran Guerra va difondre's més enllà de l'àmbit acadèmic per arribar a un públic molt més general.⁹

Els estudis culturals

La tercera etapa d'estudis sobre la Gran Guerra és un moment completament diferent respecte les dues etapes anteriors, atès que els estudis van prendre múltiples formes i anàlisi, és per això que he decidit crear un apartat només dedicat a aquesta tercera etapa vinculada a la historiografia cultural.

Per començar és de vital importància situar aquesta tercera etapa entre la dècada dels anys setanta i els anys vuitanta del segle passat, però encara més important és assenyalar que d'aquest context en deriven dos elements clau per aquests nous estudis. Un d'ells va ser la irrupció del *gir cultural* al món de les ciències socials, tot posant al centre aspectes com ara l'estudi de les mentalitats, les opinions públiques o bé els factors psicològics col·lectius lligats a la guerra.¹⁰

⁷ ESCULIES (2014: 48).

⁸ FUENTES (2013: 14).

⁹ WINTER (2014a: 2-3).

¹⁰ FUENTES (2014: 15).

Alhora, el segon element clau que juga un paper essencial en aquesta tercera fase historiogràfica és el transcurs de la Guerra de Vietnam i la negativa a la guerra de bona part de la població, també a Europa. El professor Winter ens diu al respecte que degut a l'enorme influència que va tenir el conflicte al Vietnam va fer que els estudis de la Gran Guerra se centressin en aspectes com ara les víctimes de la guerra. De fet, el mateix Winter descriu la tercera etapa d'estudis com "*The Vietnam generation*".¹¹

Recentment, sobre la història cultural i la Gran Guerra, el professor del Trinity College de Dublin John Horne va dedicar-ne un article l'any 2019 abordant quins han estat els estudis culturals que des de la historiografia s'han elaborat i com aquests han anat canviant la percepció en la comprensió de la mateixa Gran Guerra al llarg del temps.

El professor Horne, posa com a primer exemple d'estudis el paper que van desenvolupar els intel·lectuals durant la Gran Guerra, una categoria d'estudi que més tard abordaré en el treball. Per John Horne, els intel·lectuals van esdevenir les persones encarregades de distingir la guerra en "civilització" i "cultura", entenent a les potències Aliades amb la primera categoria i Alemanya amb la segona.¹²

Més enllà del paper dels intel·lectuals, que és un dels aspectes més treballats de la Gran Guerra, la historiografia cultural va posar també el focus sobre el llenguatge (bona part de la història cultural beu del "gir"), sobretot si tenim en compte que aquest mateix llenguatge era l'eina necessària per desxifrar les relacions socials i culturals durant la guerra. Amb tot, des de la historiografia cultural s'ha volgut recuperar l'imaginari social, el llenguatge i els valors específics d'una societat en guerra.¹³

De totes maneres, tot i que John Horne elabori un petit inventari dels estudis culturals de la guerra, és convenient posar de manifest, que la intenció del seu article no rau en aquesta qüestió, sinó més aviat comprovar si la història cultural de la Gran Guerra necessita d'un canvi, o millor dit, una renovació. La crítica de l'autor no és del tot errònia, atès que com ell mateix afirma, la història cultural tot i haver esdevingut una peça fonamental en l'estudi de la Gran Guerra, no ha estat capaç d'elaborar una mirada total de la guerra, tot i haver generat *etiquetes* d'estudi com la propaganda, el llenguatge i els intel·lectuals.

¹¹ WINTER (2014: 4-5).

¹² HORNE (2019: 158).

¹³ *Ibidem.*, p. 162.

Això no vol dir, però que obviem la història cultural, de cap de les maneres. El que proposa John Horne és renovar-la a través de la cerca de nous espais d'estudi distingits de la resta i treballar sobre ells, com per exemple els codis o bé la centralitat de l'experiència col·lectiva de la guerra.¹⁴

En paraules literals del mateix John Horne, aquesta ha de ser la futura tasca des de la historiografia pel que fa als aspectes culturals:

*“But it also means recognizing limits and addressing such limits by engaging with cognate fields—borrowing, combining, juxtaposing or confronting ideas and methods. As far as Great War is concerned, this most obviously means exploring links with military, political, economic, and demographic history. It also means taking up the challenges of synthesis, of integrating cultural history into wider narratives.”*¹⁵

Els estudis actuals: un balanç des del centenari

A dia d'avui ens trobem en la quarta etapa dels estudis de la Gran Guerra, etapa que rep el nom de “*Transnational generation*” i que promou una mirada global i transnacional del conflicte. Es tracta d'una dels paradigmes més renovadors a la historiografia actual sobre els estudis de la guerra.

De nou, el professor Winter ens descriu què és la quarta etapa i quins són els seus trets més característics, és per això que n'apunta el següent:

*“The term global describes both tendency to write about the war in more than European terms and to see the conflict as trans-European, transatlantic and beyond. Here was the first war among industrialised countries, reaching the Middle East and Africa, the Falkland Islands and China, drawing soldiers into the epicentre in Europe from Vancouver to Capetown to Bombay and to Adelaide”.*¹⁶

Més enllà del professor Winter, qui ha realitzat una tasca titànica al voltant de la Gran Guerra en els tres volums de la *Cambridge History of the First World War*, també cal citar al professor del Trinity College de Dublin, Alan Kramer, qui ha dut a terme una

¹⁴ *Ibidem.*, p. 186.

¹⁵ *Ibidem.*, en aquest cas, la qüestió central del fragment seleccionat és observar com la història cultural no ha quedat relegada, sinó que ha entrat en diàleg amb altres mètodes per contribuir a una nova explicació de la Gran Guerra, un exemple citat a l'article del professor Horne és l'experiència de la guerra entre els soldats pel que fa a la mort.

¹⁶ WINTER (2014: 6).

recopilació dels estudis de la guerra entre els anys 2001 fins a l'any 2014 en dues parts. Atès que la informació que se'n desprèn dels articles del professor Kramer és ingent, en destacaré els aspectes més rellevants.

El primer volum del seu article és fonamentalment un recorregut pels estudis de la guerra, un anàlisi més en profunditat que els de Jay Winter, sobretot perquè el professor Alan Kramer elabora una aproximació a les historiografies alemanya, italiana, francesa i britànica, a més a més de fer esment a tota aquella historiografia que ha treballat el paper dels civils durant la guerra.¹⁷

La segona part de l'escrit, per la seva banda és una mostra, ara sí, dels estudis més recents de la guerra. En primer lloc esmenta que un dels principals temes actuals és la motivació dels soldats enviats al front. Per entendre aquesta qüestió, Alan Kramer busca resposta a la pregunta què motivava als joves soldats a passar quatre anys de les seves vides a les trinxeres plenes de fang, sang i polls. Tenint en compte que molts d'ells no acceptarien patir aquestes condicions, Alan Kramer pretén esbrinar el punt clau per mobilitzar a milions de joves al front.

Els estudis realitzats mostren que es van donar casos d'amotinament molt sovint fruit de la falta de jerarquies pel que fa a la presa de decisions. Al mateix temps, els qui no es van amotinar, van seguir lluitant per tot un seguit de raons com ara una forta convicció nacional o bé raons religioses. De totes maneres, aquests estudis encara estan oberts i en constant revisió.¹⁸

En segon lloc, una mostra més d'estudis recents sobre la guerra són les biografies, sobretot pel que fa a les figures alemanyes i que no en tots els casos van ser figures clau en el camp de batalla, sinó que també s'han publicat biografies de civils com la del Ministre d'Exteriors de la República de Weimar Walther Rathenau. Alhora, la figura del Kàiser Guillem II ha suscitat interès en el món dels estudis historiogràfics, així com també la figura d'Adolf Hitler i el seu paper durant la Gran Guerra.¹⁹

De l'actual repertori d'estudis, cal també assenyalar els que analitzen el paper de la religió durant la guerra, el la figura dels intel·lectuals i de la memòria de la Gran Guerra. D'aquest últim aspecte, Kramer destaca la importància que han tingut els estudis que han treballat les continuïtats i trencaments entre la Gran Guerra i la Segona Guerra Mundial,

¹⁷ Kramer (2014:16).

¹⁸ *Ibidem.*, p. 163.

¹⁹ Una biografia recent al voltant d'Adolf Hitler i la seva transformació personal arrel de la seva participació a la Gran Guerra, Cf. WEBER, T.(2018). *De Adolf a Hitler: la construcció de un nazi*. Taurus.

un tipus d'estudi que ja va tenir lloc durant la segona etapa. No obstant, a l'actualitat aquests estudis sota el nom de "Segona Guerra Mundial" cal emmarcar-los en una mirada *global* de la guerra, és per això que una de les moltes qüestions que giren entorn d'aquests estudis és la cerca, en profunditat, dels orígens del nazisme, així com també mostrar que Rússia i posteriorment la Unió Soviètica ha estat l'única potència que s'hauria vist obligada a realitzar una mobilització continuada entre les dues guerres.²⁰

Tanmateix, amb tota aquesta bateria de nous estudis sobre la Gran Guerra ens podríem arribar a plantejar si realment els interessos i qüestions clàssiques sobre la guerra segueixen encara essent avui dia rellevants per la historiografia. Per respondre a aquesta pregunta, m'agradaria citar un breu fragment d'un article de la professora Carolina García Sanz, qui considera que la historiografia general i prèvia al centenari de la Gran Guerra és encara una font de coneixement i recerca molt important pel que fa als estudis del conflicte:

*“Desde luego, pocos aspectos como el de las causas del conflicto reflejan tan claramente el regusto historiográfico por transitar una y otra vez los caminos, que tradicionalmente, han conformado el mapa de visiones sobre la guerra. Sin embargo, esta tendencia no tiene por qué ser algo negativo, ya que evidencia lo mucho que queda por decir sobre esas mismas cuestiones y las numerosas posibilidades que ofrecen los nuevos marcos teóricos y metodológicos. Cien años después, se hace nueva historia a partir de los viejos temas, aunque también se buscan espacios sugestivos e inexplorados desde los que construir nuevas explicaciones”.*²¹

La professora García, per tant, considera que cent anys després de la Gran Guerra, les velles qüestions com ara les causes i les conseqüències de la guerra busquen nous espais des dels que construir nous enfocaments i noves explicacions, és per això que no s'han de perdre de vista ni tampoc rebutjar-les, sinó que cal seguir treballant-hi sobre elles.

Arribats a l'any 2014, any del centenari de la Gran Guerra van ser moltes les publicacions, congressos, seminaris i actes relacionats amb la memòria de la guerra. No obstant això, uns pocs anys abans de la celebració de la seva efemèride, la cobertura mediàtica ja era molt significativa, tant pel públic especialitzat com pel públic general.²²

²⁰ *Ibidem.*, pp. 172-173.

²¹ GARCÍA (2014: 251).

²² *Ibidem.*, p. 240.

De fet, l'aparició de nous paradigmes historiogràfics en el marc del centenari no és una simple casualitat, més aviat tot el contrari. L'aparició de nous paradigmes es deu a la necessitat d'una renovació en els estudis de la gran Guerra, però al mateix temps també són el símptoma que encara queden moltes preguntes sense resposta. Així doncs, el centenari de la Gran Guerra esdevé l'escenari perfecte per seguir treballant amb noves metodologies i perspectives.

A l'actualitat i com veurem al llarg del treball són moltes les línies d'investigació que s'estan duent a terme. De nou, la professora Carolina García contempla que són diversos els eixos sobre els quals s'està treballant des de la historiografia al voltant de la Gran Guerra, com ara els temes clàssics de les causes i conseqüències de la guerra, però també s'han posat sobre la taula aspectes innovadors com per exemple la resiliència col·lectiva davant el patiment o bé la correlació de forces entre els qui van prendre les decisions i els qui les van patir, entre moltes altres línies d'investigació.²³

Més enllà d'aquests nous paradigmes historiogràfics de naturalesa generalística i internacional, caldria també aproximar-se a la historiografia espanyola (incloent-hi la historiografia catalana) i preguntar-se quins han estat els aspectes que s'han treballat recentment al voltant de la guerra.

A propòsit de la historiografia espanyola, val a dir que una de les línies de treball més important i prioritària és la que fa referència al fenomen de la neutralitat d'Espanya davant la Gran Guerra. Aquesta qüestió s'ha treballat (i segueix treballant-se) de manera interdisciplinària des de l'òptica col·lectiva inserida en l'escenari internacional del moment dels fets.²⁴ De totes maneres, aquesta qüestió serà tractada amb molta més profunditat en el seu apartat corresponent.

Per tancar amb aquest primer apartat del treball i abans d'entrar amb els nous paradigmes historiogràfics, és també important posar de relleu quin ha estat el balanç que s'ha fet des de la historiografia envers la Gran Guerra.

Molt breument i en primer lloc, des de la historiografia es parla de reconfiguració de l'ordre mundial després de la Gran Guerra, de fet és una idea que també apareix amb

²³ GARCÍA (2014: 241-242).

²⁴ DOMÍNGUEZ (2008: 43).

la fi de la Segona Guerra Mundial, la Guerra Freda i fins i tot amb els atemptats terroristes de l'11 de setembre de 2001.

En el cas de la Gran Guerra, John Horne en un article a *Current History* va elaborar un breu inventari de les conseqüències de la Gran Guerra per tal de fer-ne el seu balanç posterior. La seva idea principal no és innovadora, atès que la seva idea rau en considerar que els impactes de la Gran Guerra van tenir ressò molt més enllà de les fronteres d'Europa.

Malgrat això, el professor Horne afirma que les opinions al voltant de com ha afectat la Gran Guerra al món són moltes i diverses. Un exemple clar és la concepció de la guerra en nacions com el Regne Unit o bé França, on el sentiment de pertinença al conflicte és major que no pas a d'altres nacions com ara Polònia, on segons Horne, el conflicte segueix essent encara ignorat.²⁵

En motiu precisament del centenari de la Gran Guerra, John Horne posa de manifest la desigual memòria nacional al voltant de la guerra. Rússia, per exemple ha redescobert la Gran Guerra des d'una perspectiva patriòtica. D'altra banda, el Regne Unit, França i Austràlia utilitzen la commemoració de la Gran Guerra com l'oportunitat de recordar als caiguts en el front i per tant transmetre un missatge de pau.²⁶

²⁵ HORNE (2014: 300).

²⁶ *Ibidem.*, p. 301.

2. ELS NOUS PARADIGMES HISTORIOGRÀFICS

La Gran Guerra: un conflicte entre imperis

El títol d'aquest apartat del treball es basa sobretot en la tesi que planteja i defensa el professor Robert Gerwarth en el seu llibre *Imperios en guerra, 1911-1923* juntament editat amb Erez Manela. El llibre en qüestió està conformat per catorze capítols dedicats a les grans potències bel·ligerants de la guerra, tot i que presenta una innovació basada en la globalitat atès que no només es posa el focus sobre les potències europees, sinó que el focus es desplaça des de l'Àsia Menor amb l'Imperi otomà fins a l'Àsia amb el Japó Imperial.

El fet de presentar la Gran Guerra com un conflicte imperial respon sobretot a la necessitat de voler ampliar el focus metodològic més enllà de les fronteres d'Europa i posar també èmfasi en les trinxeres orientals. Alhora, ambdós autors conjuguen el temps o millor dit la cronologia des d'una altra perspectiva, iniciant amb la invasió italiana sobre Líbia l'any 1911. L'obra de Gerwarth i Manela és una excel·lent mostra per aquest treball.

Una de les primeres idees que se n'extreu de la lectura de les primeres pàgines del llibre és el trencament respecte el paradigma que considera que la Gran Guerra va ser un conflicte entre Estats-nació europeus.²⁷

El professor Gerwarth per la seva part, proposa i defensa que la Gran Guerra no va esdevenir una guerra entre Estats-nació de l'Europa contemporània, sinó que va esdevenir una guerra d'imperis globals i multiètnics. Per entendre aquesta premissa és vital que posi de manifest que els milions de súbdits que van ser cridats i mobilitzats a defensar els interessos dels seus respectius governs imperials provenien, tot i la seva llunyania, des de l'Àfrica o l'Àsia, a banda de les experiències que van viure altres pobles i minories més enllà del continent europeu.²⁸

Tanmateix, també cal posar èmfasi en el fet que la Gran Guerra no només va tenir efectes negatius sobre els territoris del continent europeu, sinó que aquestes mateixes conseqüències negatives van tenir també ressò molt més enllà d'Europa. Al mateix temps, aquestes conseqüències no han de ser únicament traduïdes en termes econòmics

²⁷ GERWARTH (2015: 28).

²⁸ *Ibidem.*, p. 30.

inflacionistes, sinó que també cal tenir present conseqüències fruit dels reclutaments forçosos, les ocupacions territorials i els efectes negatius sobre les poblacions autòctones.²⁹

Així doncs, és precisament per tots aquests motius tant amplis i de tantes tonalitats, que la tesi de Robert Gerwarth es basa en entendre la Gran Guerra com un conflicte entre imperis, on els contendents pretenien garantir i salvaguardar la supervivència i expansió dels imperis, tot i que finalment la trajectòria del conflicte va fer que, irònicament, aquests quedessin debilitats, sobretot els imperis de les Potències Centrals, els quals posteriorment van ser reconfigurats.

Els imperis del bloc Aliat, per la seva banda, van desenvolupar un procés completament diferent al de les Potències Centrals, atès que van viure un curt període d'expansió territorial, a més d'assegurar-se la seva supervivència. No obstant això, la seva supervivència va ser efímera, atès que la Segona Guerra Mundial i els processos de descolonització que la van succeir van suposar la desintegració final d'aquests imperis occidentals. D'alguna manera doncs, la Gran Guerra va suposar un esdeveniment clau pel futur dels imperis.³⁰

El professor i expert en matèria militar, Leonard V. Smith, en el mateix llibre *Imperios en guerra, 1911-1923* dedica unes breus línies al fenomen de la desintegració dels imperis, els quals afirma que no van desintegrar-se amb la fi de la Gran Guerra, sinó que van sobreviure durant el període d'entreguerres i la Segona Guerra Mundial fins als posteriors períodes de descolonització, en part perquè si alguna cosa caracteritza als imperis és la seva longevitat en el temps. Un aspecte encara més important és veure el traspàs que es donà dels imperis dinàstics als Estats-nació com única forma legítima d'organització política de la mà de la política *wilsoniana* amb els famosos Catorze punts de Wilson de 1918.³¹

La idea final del llibre a càrrec de Leonard Smith és demostrar que la Gran Guerra si bé no va suposar la fi dels imperis, sí que va suposar l'inici de la seva decadència i, per tant, l'inici d'una nova configuració política, la dels Estats-nació. Així doncs, la Gran Guerra no va poder ser un conflicte entre Estats-nació, perquè els Estats-nació van ser la conseqüència de la mateixa guerra.

²⁹ *Ibidem.*, p. 31.

³⁰ *Ibidem.*, p. 39.

³¹ SMITH (2015: 379-410).

La tesi que se'ns planteja arrel de l'obra de Robert Gerwarth i Erez Manela és presentar i entendre la Gran Guerra com un conflicte global que va néixer de tot un llarg procés de tensions imperials que acabarien per traduir-se en conflicte armat de caràcter mundial i que, fruit d'aquest conflicte es va produir finalment la reconfiguració d'un nou ordre mundial.

Aquesta mateixa reconfiguració d'ordre mundial cal que sigui entesa des de diversos aspectes, com ara i sobretot a través de la remodelació del mapa d'Europa amb la creació de nous Estats com Polònia, Txecoslovàquia o fins i tot la mateixa URSS l'any 1922 fruit de tot un seguit de processos revolucionaris i una guerra civil. Al mateix temps, mentre que es donava la creació de nous territoris, d'altres es desintegraven, com va ser el cas de l'Imperi Otomà.

La desintegració de l'Imperi Otomà requeriria d'una atenció molt exhausta i detallada. De totes maneres, però m'agradaria recuperar una idea de la mà del professor de la Georgetown University, Mustafa Aksal, qui n'afirmà el següent: *“La debilidad que había padecido el imperio desde el siglo XIX en adelante—su inseguridad militar, sus no resueltos problemas de pluralidad étnica y religiosa, su deficiente desarrollo económico— definió, también, en distintos grados, los inestables regímenes que sustituyeron a los otomanos”*.³²

Finalment, des d'un tercer nivell, la Gran Guerra també va afectar als models econòmics i financers, atès que amb la fi de la guerra, Londres va deixar d'esdevenir el centre del poder econòmic i financer per deixar pas a Nova York, traspàs que es cristal·litzà a la perfecció amb el Crac de 1929 i els seus efectes mundials.³³

La violència a l'Europa de postguerra

¿Por qué es la práctica de la violencia especialmente importante para una Historia de la Primera Guerra Mundial? Aquesta és la pregunta que formula Benjamín Ziemann a l'inici del seu article “La violencia como objeto de estudio en las investigaciones recientes sobre la Primera Guerra Mundial”.³⁴

³² AKSAKAL (2015: 63).

³³ PROST (2014: 47-48).

³⁴ ZIEMANN i HOFRICHTER (2016).

La importància de la violència en el camp de la història es deu fonamentalment al nombre de víctimes i l'experiència de dolor. La Gran Guerra, com d'altres conflictes van suposar la “guerra total” degut a l'eliminació de la frontera entre militars i civils.³⁵ Precisament, aquests aspectes han aconseguit que des de la historiografia es deixessin enrere els aspectes purament bèl·lics o diplomàtics per treballar aspectes vinculats a les mentalitats durant la guerra, és a dir, com van concebre tant els civils com els militars la seva mobilització al front de guerra. De totes maneres, i com bé exposava en el primer apartat del treball, els enfocaments culturals són diversos.

Alhora, Ziemann i Hofrichter elaboren un ampli estat de la qüestió al voltant de la historiografia, la Gran Guerra i la violència. En aquest estudi, assenyalen de la importància de l'estudi de la violència perquè aquest ens pot seguir proporcionant noves i interessants perspectives sobre la guerra mateixa. Les línies d'investigació obertes són molt diverses, com ara la mobilització de soldats colonials en territori europeu o bé l'estudi que relaciona la violència i els conceptes de masculinitat des d'una perspectiva de gènere.³⁶

De totes maneres, però, són encara moltes les incògnites historiogràfiques que banyen el fenomen de la violència de la Gran Guerra, com ara el fenomen dels soldats que van fugir del camp de batalla, una qüestió inexistent segons els mateixos autors.

Un canvi substancial respecte Ziemann i Hofrichter pel que fa a l'estudi i anàlisi de la violència durant la Gran Guerra és la tesi del professor Jay Winter, qui proposa afegir una nova categoria, la “*The Second Great War, 1917-1923*”. Es tracta d'una tesi àmplia i extensa, atès que l'estudi comprèn una nova periodització de la guerra fruit de la violència. De totes maneres, però m'agradaria assenyalar els punts forts de la tesi de Jay Winter al voltant de l'estudi de la violència.

En primer lloc, cal posar de relleu que la principal intenció de Jay Winter en el seu plantejament és elaborar una *reinterpretació* de la Gran Guerra a través de la divisió en dues etapes cronològiques diferents. La primera es trobaria compresa entre els anys 1914 a 1917, mentre que la segona etapa es trobaria compresa entre els anys 1917 a 1923. Per la seva part, Jay Winter descriuria el primer període (1914-1917) com “crisi bèl·lica” i a

³⁵ *Ibidem.*, p. 142.

³⁶ *Ibidem.*, p. 159.

partir de 1917 fins 1923, és a dir, la segona etapa, com “violència de postguerra i postimperial”.³⁷

L’argumentació de Jay Winter es basa en afirmar que a partir de l’any 1917 es va donar una nova manera de fer la guerra completament diferent respecte els anys anteriors. L’escenari bèl·lic que es va donar a partir de 1917 cal definir-lo com “*Culture of war anxiety*”, que podríem descriure com un moment on l’odi, la crispació i el ressentiment estaven a l’epicentre del conflicte.³⁸ A diferència de la primera fase de la guerra, on la mobilització era conjunta i unitària per vèncer a l’enemic, en aquesta cultura de l’odi i de la crispació cal emmarcar els múltiples episodis de guerracivilitats que es van dur a terme a països com Finlàndia o a la Rússia revolucionària. Al mateix temps, en aquesta segona etapa de la guerra, va tenir lloc el genocidi armeni a mans dels turcs, com les onades antisemites a Polònia sobretot.³⁹

El genocidi armeni ha constituït un dels episodis més sanguinaris (i polèmics a l’actualitat) de la Gran Guerra. Es calcula que entre 1915 i 1916 prop d’un milió i mig de persones van perdre la vida a mans dels Joves Turcs. Segons Raymond H. Kévorkian, el genocidi armeni és el resultat de l’entrada al poder d’un partit nacionalista (el comitè de joves turcs) i l’elaboració, concepció i posterior extermini contra una part de la seva població que consideraven excloent en el marc del desenvolupament de l’Estat-nació turc.

Seguint el fil de la violència i el cas del genocidi armeni, el mateix Kévorkian reivindica la necessitat d’elaborar un treball històric tractant aquesta qüestió, atès que els treballs que s’han editat fins al moment han estat publicats en llengua armènia i en base a la literatura testimonial. Així doncs, el cas del genocidi armeni ha quedat en segon pla per la historiografia i a més a més, les poques publicacions que s’han dut a terme han estat confinades dins l’àmbit armeni.^{40 41}

Seguint amb la tesi que planteja Winter, una de les idees més rellevants i amb més ressò dins el camp de la historiografia és el del fenomen de la “brutalització”, concepte de qui fou pare George L. Mosse. Aquest fenomen de la brutalització, va consistir segons

³⁷ WINTER (2018).

³⁸ *Ibidem.*, p. 163.

³⁹ *Ibidem.*, pp. 167-168.

⁴⁰ KÉVORKIAN (2014: 63-64).

⁴¹ Un recent estudi historiogràfic al voltant del genocidi armeni i el cinema, Cf. TUSAN, M. (2017). Genocide, famine and refugees on film: humanitarianism and the First World War. *Past & Present*, 237(1), pp. 197-235.

Winter en l'enfortiment més violent i cruent de la guerra en el camp de batalla.⁴² El concepte de “brutalització”, però és molt ampli i ha portat tot un seguit de debats en el camp de la historiografia. De fet, en aquest mateix article de Winter, el mateix autor recorda als lectors que la idea *mosseana* original de “brutalització” no és la mateixa que la de Jay Winter.⁴³

La segona etapa o “Segona Gran Guerra” és també un moment de fam i misèria, sobretot en els territoris de les Potències Centrals, que es van veure sotmeses a processos inflacionistes atès que en molts casos eren el conjunt dels territoris Aliats qui controlaven els preus dels mercats. El cas d’Alemanya és ben significatiu i conegut, entre 1917 i 1923 va viure els màxims pics inflacionistes, frustrant així els interessos dels seus mercats i els estalvis personals.

El mateix succeí a Rússia, en aquest cas, però Jay Winter posa èmfasi en la fam que es va produir degut a la destrucció de camps i collites en el benentès que la producció va esdevenir objecte principal i continu de la guerra. Al mateix temps, l’actual Polònia també va viure moments de fam i misèria que van traduir-se per l’aparició de malalties contagioses com ara el tifus, el còlera o la disenteria.⁴⁴

Finalment és precís assenyalar, que aquesta “Segona Gran Guerra” d’entre 1917 a 1923 es va veure immersa també en la “cultura de l’odi”, de fet, el mateix autor elabora una al·legoria amb aquest fenomen i una infecció contagiosa, la qual no només va infectar a les societats del moment, sinó també a les institucions i fins i tot les religions. No obstant això, aquesta cultura de l’odi no va desaparèixer l’any 1923, sinó que s’arrossegaria fins l’arribada del nazisme i períodes posteriors.⁴⁵

Una altra proposta historiogràfica centrada en l’estudi de la violència durant la Gran Guerra és el que proposa el professor Javier Rodrigo a *Under the signs of Marc: violence in European Civil Wars, 1917-1949*, des d’on exposa que entre aquest període, Europa va esdevenir l’època de la guerra, de l’extermini i de la deportació massiva. Tanmateix, posa èmfasi en la idea que durant la primera meitat del segle XX, Europa va esdevenir l’indret més sagnant i brutal. Les raons d’aquest gran esdeveniment són

⁴² WINTER (2018: p.172).

⁴³ Un article al voltant del concepte de “brutalització” i el seu impacte en la historiografia, Cf. ALCALDE, Á. (2016). Las tesis de brutalización (George L. Mosse) y sus críticos: un debate historiográfico. *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 15, pp. 17-42. DOI: <https://doi.org/10.14198/PASADO2016.15.01>

⁴⁴ WINTER (2018:170).

⁴⁵ *Ibidem.*, p. 178.

múltiples, algunes ja han estat esmentades, com ara la presa de poder, tot i que també i de la mà del professor Rodrigo també podríem afegir la ruptura entre comunitats.⁴⁶

De totes maneres, però, l'article del professor Rodrigo mostra una altra tesi basada en la comparativa de la violència de les guerres civils que van succeir durant l'Europa del segle XX des d'una perspectiva transnacional.

A mode de resum d'aquest apartat és precís destacar l'enorme importància del factor de la violència no només durant la Gran Guerra, sinó en el conjunt de tot el segle XX. Molts historiadors coincideixen en descuir el com el segle més cruent i sanguinari de tots, tenint en compte les guerres, els genocidis, els conflictes racials, fronterers i ideològics entre d'altres.

Les guerres que van tenir lloc al segle XX a Europa van tenir la violència com a protagonista principal fins al punt d'esdevenir una cultura assumida a través d'accions com la demonització de l'enemic creant tot tipus d'estereotips deshumanitzants que tenien per finalitat l'eliminació d'aquest de manera completament legítima i justa.⁴⁷

El camp de la guerra esdevé en els nostres dies un camp d'interès i atractiu, és per això que cada cop són més els articles i llibres dedicats a la guerra i tots els aspectes que deriven d'ella per representar l'experiència humana. Un gran coneixedor del món de la guerra del segle XX, David Alegre Lorenz, conclou el seu article *Nuevos y viejos campos para el estudio de la guerra a lo largo del siglo XX: un motor de innovación historiográfica* afirmant que encara queda molta feina entorn a l'estudi de la guerra, sobretot pel que fa a aspectes com ara la mendicitat, la prostitució, el suïcidi, els trastorns mentals, l'orfandat, la violència intrafamiliar, la tragèdia dels desapareguts entre molts altres aspectes encara per respondre.⁴⁸

La Gran Guerra (1914-1923): un canvi en la periodització

Fruit precisament de la violència de post-guerra, han estat moltes les veus que aposten per un canvi en la periodització de la Gran Guerra, sobretot pel que fa a la seva finalització l'any 1918, com tradicionalment es divulga i s'explica a les aules dels instituts i també de les universitats.

⁴⁶ RODRIGO (2017: 488-489).

⁴⁷ RODRIGO (ed.) (2014: 9 i 20).

⁴⁸ ALEGRE (2018: 194-195).

Els Tractats de Pau i l'Armistici de 1918 no van ser suficients per establir la pau a tots els indrets on estava tenint lloc la guerra, els casos més evidents eren l'Europa Central i l'Europa de l'Est sobretot, però també cal assenyalar les diverses àrees l'Àsia Menor, a l'actual Turquia.

Aquest fenomen de la perllongació de la Gran Guerra va ser posat de manifest per autors i novel·listes de l'època, és a dir, per coetanis als fets, sobretot per aquells qui encara vivien la guerra de prop.

En el segon volum de l'obra *The Cambridge History of the First World War* (2014), el professor Robert Gerwarth dedica en les últimes pàgines d'aquest segon volum tot un apartat al fenomen de l'encadenament de la guerra després de 1918 i com aquest fenomen quedava plasmat als homes i dones del moment sobretot a partir de la literatura. Així doncs, posa de manifest obres d'autors com Alfred Döblin amb *November 1918* o bé l'austriac Joseph Roth amb *The Spider's Web*.⁴⁹

Així doncs, de manera oficial podríem dir que la Gran Guerra no va culminar l'any 1918 arran del Tractat de Versalles, sinó que la guerra va traslladar-se a d'altres indrets del continent europeu, més enllà del front occidental.

De totes maneres, no és estrany que des d'occident s'hagi estès tan fàcilment la idea que en 1918 va acabar la Gran Guerra. De fet, aquesta idea o visió segueix molt latent avui dia, només cal fixar-s'hi en els títols de moltes publicacions que tracten la Gran Guerra, on indiquen sempre entre parèntesi la data de 1914 fins a 1918. Aquesta visió que la guerra finalitzà en 1918 és parcialment errònia, sobretot si tenim en compte la premissa anteriorment esmentada: la Gran Guerra no va acabar en 1918, sinó que es va traslladar més enllà del front occidental.

Si seguim amb la bibliografia del professor Robert Gerwarth, l'any 2017 va publicar un llibre que precisament abarca els múltiples conflictes que es van donar a l'Europa Central i Oriental entre 1917 i 1923. L'obra en qüestió porta per títol *Los vencidos: por qué la Primera Guerra Mundial no concluyó del todo (1917-1923)*, traduïda al castellà per Alejandro Pradera.

La tesi de Gerwarth en aquesta obra és demostrar que la violència no va acabar l'any 1918, atès que entre 1917 i 1923 es van donar tot un seguit de conflictes bèl·lics de diversa naturalesa, com ara guerres civils, revolucions, contrarevolucions i conflictes

⁴⁹ GERWARTH (2014: 638-639).

fronterers i progrons. Ahora, tots aquests nous esdeveniments bèl·lics tenien com a protagonistes principals a civils i grups paramilitars, és per això que com bé es destaca a l'obra, el nombre de morts i de desplaçaments massius de refugiats va ser més que considerable.⁵⁰

L'obra posa èmfasi sobretot en les guerres civils que van solapar-se en aquest breu període de temps, esmentant casos com els de Finlàndia, Rússia, Irlanda, Hongria i determinades zones d'Alemanya entre d'altres, atès que també posa de manifest l'escalada de violència a l'Àsia Menor entre l'antic Imperi turc i Grècia pels territoris en disputa. Ahora, a tots aquests conflictes cal sumar-hi les víctimes i els refugiats, sovint minories, les quals tot i els tractats no van ser mai restituïdes.⁵¹

En el capítol del llibre “Radicalización”, Robert Gerwarth exposa un exemple que considero essencial per sostenir tot el que s'ha dit anteriorment. A les pàgines centrals del capítol, l'autor prova que l'Europa Central després de 1918 no era una Europa d'idees, sinó d'acció. Fruit d'aquesta afirmació tant significativa i suggerent, Robert Gerwarth recupera les paraules d'Alfred Krauss, qui fou un antic comandament en cap dels exèrcits orientals de l'Imperi Austrohongarès. Aquest mateix comandament en cap considerava “enemics del poble alemany” els francesos, els anglesos, els txecs i els italians. Un pensament que s'estendrà fins passat 1918. De totes maneres, però allò encara més perillós que els enemics nacionalistes, s'hi trobaven els enemics internacionalistes, com la Internacional vermella o bé la Internacional negra (catolicisme polític), i per damunt de tot, el poble jueu, qui ja a inicis del segle XX era considerat l'amo dels alemanys segons Alfred Krauss.⁵²

La qüestió de l'antisemitisme ha estat tractada molt àmpliament per la historiografia contemporaneïtat, sobretot des del règim nazi. No obstant, Robert Gerwarth tracta molt breument unes pàgines al voltant de la violència antisemita entre els anys de la Gran Guerra i els posteriors, sobretot a l'Europa Central i de l'Est.⁵³

Una de les moltes preguntes que sorgeixen al realitzar aquesta lectura és si realment la pau o si més no l'estabilitat va arribar al conjunt del món a partir de 1923 amb el Tractat de Lausana. El professor Gerwarth ens dirà que a partir de 1923 l'escalada de violència va veure's frenada de manera molt significativa, tot i que en alguns punts

⁵⁰ GERWARTH (2017).

⁵¹ GERWARTH (2017: 33 i 255).

⁵² *Ibidem.*, pp.172-173.

⁵³ *Ibidem.*, p. 175. En aquesta mateixa pàgina, a més Robert Gerwarth exposa el cas d'un informe elaborat des de la comunitat jueva de Viena l'any 1922, des d'on afirmaven que “més de 3.000 jueus van ser assassinats a Transdanubia.

encara existien tensions. De totes maneres, però entre 1924 i 1929 es va donar un període de “pau” que va veure el seu punt i final amb la Gran Depressió de 1929, que de nou va alterar l’agenda internacional del segle XX. En el cas d’Europa cal assenyalar, sobretot les conseqüències directes que van patir territoris com ara Alemanya, que va veure totes les inversions nord-americanes retirades a l’esclatar el Crac de Wall Street.⁵⁴

Malgrat que tot un seguit d’autors hagin plantejat un canvi en la cronologia, sobretot pel que fa a la fi de la Gran Guerra, caldria també fer una reflexió o si més no, qüestionar-nos si també cal fer una revisió a la data d’inici del conflicte.

De nou amb Robert Gerwarth i el ja citat llibre *Imperios en guerra, 1911-1923* com a referència, ens dona una pista significativa al voltant de l’inici de la guerra. El títol de l’obra dona una cronologia nova, de 1911 a 1923. La postguerra ja ha estat tractada, en canvi abans de 1914 no s’ha posat cap idea sobre la taula.

El fet d’iniciar el conflicte en 1911 no és cap idea imprudent o inconscient, atès que en aquest mateix any es va donar l’ocupació militar d’Itàlia sobre Líbia, una ocupació que cal lligar amb la Conferència de Berlín (1884-1885) i l’oportunitat que Itàlia va tenir d’arribar *in extremis* al repartiment colonial d’Àfrica, però no només això, sinó que aquest fet suposava per Itàlia demostrar la seva capacitat imperial a la resta de les potències, tot i que la força imperial italiana fos considerablement dèbil respecte les altres potències. A més a més, no només havia de derrotar als libis, sinó també als otomans, atès que prèviament Líbia havia esdevingut territori otomà.⁵⁵

Amb aquesta guerra oberta entre l’Imperi italià i l’Imperi otomà iniciada el setembre de 1911 suposava un conflicte global entre imperis, escenari doncs, que és anterior a 1914, data amb la que s’associa l’inici de la Gran Guerra. Per tant, i si tenim en compte que la invasió líbia per part dels italians segueix el mateix patró que la resta de conflictes a partir de 1914, podem arribar a plantejar que la Gran Guerra podria iniciar-se en 1911 i no l’estiu de 1914 amb la mort de l’Arxiduc d’Àustria Francesc Ferrer a la ciutat de Sarajevo.

⁵⁴ *Ibidem.*, p. 288.

⁵⁵ BOSWORTH i FINALDI (2015:67).

Els estudis transnacionals de la Gran Guerra

En el transcurs dels darrers quinze i fins i tot vint anys s'ha dut a terme una nova línia historiogràfica que té com objectiu una ampliació de mires envers la Gran Guerra. Es tracta dels estudis globals i transnacionals, els quals han arribat a conformar un recull bibliogràfic més que considerable.⁵⁶

La història transnacional no és recent, més aviat tot el contrari, trobaríem les seves arrels en la historiografia nord-americana de la dècada dels vuitanta del segle passat per combatre contra les històries localistes o bé per qüestionar-se aspectes historiogràfics que han estat considerats excepcionalitats nacionals.

A diferència de la dècada dels anys vuitanta, avui dia i sobretot des del centenari de la guerra ens trobem que el paradigma transnacional abarca la línia principal d'investigació, juntament amb els estudis globals, és per això que la quarta etapa de la historiografia de la Gran Guerra rep el nom de “generación transnacional”.⁵⁷ No només això, sinó que la mateixa història transnacional s'ha institucionalitzat en el benentès que molts centres d'investigació han adoptat el terme o etiqueta “transnacional” en el seu nom oficial, com per exemple, el Centre per la Història Transnacional de la University College of London (UCL Centre for Transnational History).⁵⁸

Aquest tipus d'estudis defensen que el marc nacional és insuficient per explicar la història de persones, processos i esdeveniments històrics entre altres, és per això que opten per una ampliació de mires més enllà de les fronteres nacionals. Malgrat tot, els estudis transnacionals també estan subjectes a polèmiques i a debats, sobretot pel que fa a la pràctica, atès que els més crítics han consierat que molts treballs amb l'etiqueta de “transnacional” o bé “global” denoten que estan lluny de ser transnacionals i globals.⁵⁹

La mostra per excel·lència d'estudis transnacionals pel que fa a la Gran Guerra arriba sobretot amb la publicació de l'obra ja citada anteriorment *The Cambridge History of the First World War* de Jay Winter, que aporta una mirada transnacional i alhora global. Aquesta mirada implica donar múltiples nivells d'experiència històrica de manera simultània i que per tant van més enllà del marc nacional.⁶⁰ A diferència de la història internacional clàssica que es movia per Estats, els estudis transnacionals valoren la

⁵⁶ FUENTES (2020: 393).

⁵⁷ *Ibidem.*, p. 396.

⁵⁸ MILLER (2014: 102).

⁵⁹ *Ibidem.*, p. 105.

⁶⁰ FUENTES (2020: 396).

conjuntura global i les experiències compartides, no aïllades. D'alguna manera, el paradigma transnacional té per finalitat *deseuropeïtzar* la Gran Guerra i convertir-la en un fenomen global, com s'aprecia *The Cambridge History of the First World War* a través de capítols dedicats a l'Àsia, Àfrica, Amèrica Llatina o fins i tot l'Imperi otomà a través d'aspectes com els moviments forçats durant la guerra.

Al mateix temps, aquest paradigma transnacional tampoc s'entén sense una innovació metodològica, tot plantejant una nova revisió de la cronologia de la Gran Guerra, com hem vist anteriorment, per elaborar una seqüència temporal més àmplia i poder integrar els estudis de la guerra amb els conflictes colonials, la violència de postguerra i els moviments migratoris entre d'altres.⁶¹

Aquests estudis transnacionals, en el cas de la Gran Guerra, per exemple han aportat una nova visió respecte els països bel·ligerants i els països neutrals, trencant la línia tan monolítica que tradicionalment s'havia establert. Amb els estudis transnacionals, s'ha posat èmfasi en el paper actiu dels països neutrals, coma ara Espanya o Suïssa entre d'altres, els quals també es van veure immersos en tot un seguit de processos de negociacions o bé pressions de tipus militars o comercials per entrar a formar part del conflicte.

D'acord amb aquesta premissa, cal destacar que si bé bona part de la historiografia ha desatès els països neutrals pel seu "aïllament" durant la guerra, els estudis transnacionals han posat el focus sobre ells, tot i que no va ser una tasca senzilla ni ràpida. Amb la proposta dels estudis transnacionals, la línia divisòria entre països bel·ligerants i països neutrals ha quedat difuminada, perquè no només s'exposen els impactes de la guerra sobre els territoris neutrals, sinó també quines van ser les seves relacions envers les potències bel·ligerants.⁶²

Malgrat que el nou paradigma transnacional explori noves vies d'investigació respecte la Gran Guerra també cal conèixer els seus límits i esbrinar els seus punts dèbils. Un d'ells i el més important de tots és perdre de vista les perspectives de la història militar, diplomàtica, social i econòmica entre d'altres degut a l'enorme importància que darrerament ha pres la història cultural en els estudis de la Gran Guerra. El fet de voler abarcar una visió global pot implicar deixar de banda les velles aportacions, és per això que s'han obert línies d'investigació renovadores de la història social que aporten noves

⁶¹ *Ibidem.*, pp. 398-399.

⁶² *Ibidem.*, p. 401.

mirades a aspectes com ara l'experiència de guerra col·lectiva o la moral, per exemple. Els estudis transnacionals, per tant, són una eina integradora i no selectiva.⁶³

Al mateix temps, aquestes noves perspectives transnacionals han servit per dotar als estudis de la guerra d'un enorme grau d'internacionalització a través de tot un seguit d'estudis i publicacions col·lectives entre experts de diferents països.⁶⁴

Un exemple proper i recent és l'obra del professor de la Universitat de Girona, Maximiliano Fuentes, *Spain and Argentina in the First World War: transnational Neutralities* (2020). L'obra en qüestió exposa el caràcter transnacional i la seva imbricació amb la renovació historiogràfica en els estudis de la Gran Guerra a través de documentació i fonts de l'època d'ambdós països per arribar a la conclusió que tant Espanya com Argentina tot i no experimentar la guerra, van veure's afectats per la guerra des de diferents àmbits, però no només això, sinó que fruit d'aquestes afectacions, la seva neutralitat s'ha d'inserir en el conjunt de la història global.⁶⁵

D'altra banda, també és important posar de relleu la figura de Francisco Romero Salvadó, professor de la Universitat de Bristol, sobretot per la seva metodologia a l'hora de treballar sobre la Gran Guerra a Espanya, una metodologia basada en la combinació de diverses perspectives diferents, des de la política, social i fins i tot econòmica.⁶⁶

Atès que la historiografia espanyola té el seu propi apartat més endavant, no m'estendré gaire en aquest punt, tot i que m'agradaria destacar una idea de moltes que se'n desprenen de Romero Salvadó de l'Espanya durant els anys de guerra, com ara que Espanya no va entrar en la guerra, però la guerra sí que va entrar a Espanya, debilitant així el sistema socioeconòmic i polític del moment.⁶⁷

En un altre article del mateix professor Romero Salvadó integra Espanya en el marc conjuntural 1917, un any de moltes tensions al conjunt europeu, però no només, i que a Espanya es va plasmar en la desmembració política, econòmica, social i quotidiana a partir de reformes i moviments revolucionaris.⁶⁸

⁶³ *Ibidem.*, pp. 409-410. Vegeu també, sobre els nous estudis socials WILCOX, V. (2016). *Morale and the Italian Army during the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 201-214. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316661840.010>

⁶⁴ Cf. ABBENHUIS i TAMES (2021), DEN HERTOOG i KRUIZINGA (2011).

⁶⁵ FUENTES (2021: 8).

⁶⁶ FUENTES (2020: 402).

⁶⁷ ROMERO (2008: 60).

⁶⁸ ROMERO (2016).

Amb aquestes breus pinzellades dels estudis del professor Francisco Romero Salvadó sobre el cas espanyol, ens adonem que casen amb aquestes característiques essencials que el professor Fuentes posava de relleu en el seu article, com ara, la imbricació o la inserció d'Espanya en la Gran Guerra i dotant-lo de dinamisme i no pas aïllant-lo i convertint-lo en un actor passiu davant la guerra. En el cas d'altres països neutrals com Suïssa, els Països Baixos o Suècia també s'han elaborat treballs, llibres, events i fins i tot s'han endegat projectes de recerca.⁶⁹ De totes maneres però, els països neutrals seran abordats a continuació.

La idea fonamental dels estudis transnacionals es basa sobretot en trencar el marc nacional com únic objecte d'estudi monolític per proposar una mirada més integradora que treballi sobre unitats d'estudi més àmplies i complexes, atès que des de les mirades nacionals no s'arriba a cobrir la totalitat de l'estudi, sinó que es fomenta encara més la idea de la excepcionalitat nacional. En el cas de la Gran Guerra i els estudis transnacionals cal destacar dos elements clau: el primer de tots rau en eliminar finalment la línia que separa els països neutrals i els països bel·ligerants, per poder establir connexions entre els dos, tal com hem vist amb l'obra *Spain and Argentina in the First World War: transnational Neutralities* entre moltes altres. En segon lloc, descriure la Gran Guerra com un conflicte bèl·lic imperial, on les nacions s'haurien vist afectades i alhora interpel·lades, en aquest cas és d'exercici obligatori citar els tres volums de la *The Cambridge History of the First World War* de Jay Winter.⁷⁰

La nova mirada envers els països neutrals

La neutralitat és inherent a la guerra mateixa i aquesta no és un invent del segle XX, sinó més aviat tot el contrari. La neutralitat és tan antiga com la guerra mateixa. El fenomen de la neutralitat segons el professor Samuël Kruizinga consisteix en la definició d'un estatus jurídic internacional que condicionen la manera d'actuar dels Estats en temps de guerra en el marc de la política exterior. Les necessitats que han portat als Estats a

⁶⁹ Cf. *Neutrality studies*. Disponible a <http://www.neutralidadstudies.com>

⁷⁰ FUENTES (2020: 395).

esdevenir neutrals han estat múltiples al llarg de la història, des d'evitar entrar en guerres innecessàries i inútils fins a assegurar l'estabilitat de la nació en temps difícils.⁷¹

En termes més aviat històrics, no s'entén la neutralitat durant la Gran Guerra sense el Conveni V de La Haia de 1907, on es van decretar tots els drets i deures de les potències neutrals en escenaris de guerra. Es va determinar, per exemple, que en aquestes mateixes situacions de guerra, els territoris neutrals havien d'esdevenir inviolables, així com també es garantia la prohibició de personal militar bel·ligerant estranger en territori neutral. En aquest cas, caldria tenir en compte que en el moment en que una potència neutral obrís les seves fronteres a una potència bel·ligerant per tal que aquesta realitzés maniobres militars sobre altres territoris i per tant li fos atorgada la ventatge militar, la neutralitat esdevindria automàticament suspesa, per dir-ho d'alguna manera.⁷²

El més important que cal destacar del professor Samuël Kruizinga és la idea que la neutralitat va ser un sistema jurídic ple d'incerteses, tot i que aquest fos completament viable d'aplicar. De totes maneres, fins a quin punt va ésser viable aquest sistema jurídic de la neutralitat?

Samuël Kruizinga ens diu afirma que el nombre de potències bel·ligerants l'any 1918 era molt major a l'any 1914, és a dir, a l'inici de la guerra. Els països que en un principi van declarar-se neutrals van deixar de ser-ho amb l'esclat de la guerra per diverses raons com els diners, l'annexió de territoris o fins i tot el prestigi i estatus internacional entre d'altres. Al mateix temps, caldria també tenir en compte la influència que exercien els poders fàctics com la banca o bé l'Església. Amb tota aquesta bateria d'informació cal destacar que la neutralitat no va esdevenir un mecanisme eficaç, ni molt menys, sinó més aviat tot el contrari, va esdevenir una decisió política feble.⁷³

Tanmateix, el mateix Samuël Kruizinga dona tres raons per les quals l'estatus de neutralitat va finalment fracassar en el marc de la política exterior de la Gran Guerra. No obstant això, tot i que fracassés com a model jurídic en matèria de política exterior, els països neutrals van existir-hi, un cas proper és el d'Espanya, tot i que podríem citar el de Suïssa o Argentina. Així i tot, les raons per les quals la neutralitat va ser un fracàs segons Samuël Kruizinga són les següents: manca i pèrdua de llibertat de capacitat d'acció que es perd al esdevenir neutral; en segon lloc l'impediment de poder formar part de les

⁷¹ International Encyclopedia of the First World War 1914-1918. (26 de febrer de 2016). *Neutrality*. <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/neutrality>

⁷² *Ibidem*.

⁷³ KRUIZINGA (2014: 542-543).

reparacions del sistema internacional després de la guerra; i en tercer i últim lloc els perills que suposava per les potències neutrals adherir-se a la guerra.⁷⁴

Tanmateix, el concepte de neutralitat no va perdre el seu significat total, sinó que va conservar part del seu valor segons Kruizinga, tot i que aquesta ha estat una idea debatuda recentment.⁷⁵

Un treball de la dècada anterior sobre els estudis dels països neutrals durant la Gran Guerra és el que van editar conjuntament Johan den Hertog i John Horne i que compta amb la participació col·lectiva de diversos autors experts en la matèria, *Caught in the middle. Neutrals, Neutrality and the First World War* de l'any 2011. Es tracta d'una obra que gira entorn les multiplicitats de la neutralitat durant la guerra.⁷⁶

Hertog i Horne van elaborar un estudi comparatiu entre els diferents països neutrals durant la Gran Guerra per demostrar els múltiples aspectes que van conformar la neutralitat, com ara l'aspecte cultural, polític, social, econòmic i fins i tot militat, a més a més d'exposar el rol que van desenvolupar cadascun d'aquests països durant la guerra. Entre els països seleccionats pels editors, cal destacar la presència d'Espanya amb Javier Ponce al capdavant del capítol, tot i que també cal destacar l'enorme presència temàtica dels Països Baixos de la mà de Samuël Kruizinga i del mateix Johan den Hertog.

Des d'aquests estudis al voltant de la neutralitat s'elaboren aproximacions als països neutrals des de perspectives transnacionals que permeten doncs, l'estudi de la neutralitat en un cas concret, per exemple els Països Baixos i veure les seves implicacions i relacions amb les potències bel·ligerants. En el cas de l'experiència dels Països Baixos com un país neutral cal esmentar el treball pioner de la historiadora Maartje Abbenhuis, experta en política exterior dels Països Baixos.

Arribats a aquest punt de l'apartat, una de les preguntes més evidents que es plantegen és per què uns països van optar per participar a la guerra mentre que d'altres van optar per mantenir-se al marge, i per tant, neutrals? Aquesta es una pregunta que la historiografia s'ha qüestionat i ha intentat donar resposta des de múltiples interpretacions.

⁷⁴ *Ibidem.*, pp. 543-544.

⁷⁵ *Ibidem.*

⁷⁶ DEN HERTOOG i HORNE (2011).

En el cas dels països neutrals, la historiografia s'ha plantejat si realment la neutralitat va ser fruit d'un lideratge fort que literalment navegava Escil·la (potències Aliades) i Caribdis (potències Centrals). D'altra banda, des dels països bel·ligerants han posat majoritàriament el focus en "per què" entrar a la guerra i "qui" va ser el responsable màxim en decidir el futur del territori de la pau a la guerra. Per la seva part, la historiografia al voltant de la neutralitat ha estat segons Kruizinga molt dispar, sobretot en el cas de les potències bel·ligerants.⁷⁷

D'altra banda i seguint amb el fil de la neutralitat, és de vital importància citar la recent publicació de *Global War, Global Catastrophe* de les autores neerlandeses Maartje Abbenhuis i Ismee Tames l'any 2021. En aquesta obra en anglès, les autores van dedicar l'apartat vuitè del seu llibre als països neutrals en temps de la Gran Guerra, més concretament, la situació dels països neutrals arran dels processos revolucionaris de 1917. Exposen el cas de Bèlgica i Argentina com un punt d'inflexió a partir de 1917 atès la inseguretat política i econòmica del moment fins al punt de dividir l'opinió pública dels argentins en dos grans blocs, d'una banda, els partidaris de la guerra i d'altra banda els "neutralistes", els qui consideraven que la Gran Guerra no oferia cap tipus de favor ni servei pel país. La polarització va arribar fins a un punt insostenible que va acabar amb boicots, desordres públics, enfrontaments al parlament i a la premsa.⁷⁸

En el cas argentí, a diferència d'altres Estats neutrals, la seva capacitat de negociació i participació política exterior i diplomàtica era inexistent o bé molt escassa i sense gran rellevància, és per això que les autores plantegen fins a quin punt la neutralitat Argentina estava obsoleta pel que fa als deures i drets i obligacions, més pròxims al segle XIX que no pas al marc internacional del moment. En altres paraules, Argentina, com d'altres països neutrals van haver de reconsiderar la seva neutralitat arran dels fets revolucionaris de 1917.⁷⁹

Seguint amb el fil de les conseqüències arran dels fets de 1917, les autores posen de manifest que el nombre de països neutrals que van entrar a formar part del conflicte entre 1917 i 1918 van ser considerables. De fet, afirmen que a partir de la declaració de guerra dels Estats Units l'abril de l'any 1917, no van restar un gran nombre de països neutrals.

⁷⁷ KRUIZINGA (2014: 573).

⁷⁸ ABBENHUIS i TAMES (2021: 222-224).

⁷⁹ *Ibidem.*, p. 224.

En part i com mostren les autores perquè les fonts coetànies a la guerra apostaven que la neutralitat era efimera i en qualsevol moment deixaria de tenir sentit en si mateixa.⁸⁰

Els països neutrals doncs, segons Maartje Abbenhuis i Ismee Tames no podien esdevenir àrbitres morals ni participar en cap tipus de negociació de pau, perquè consideren que la neutralitat durant la Gran Guerra va esdevenir sospitosa, atès que els mateixos països neutrals no van esdevenir passius ni tampoc van actuar com observadors internacionals aïllats, sinó més aviat tot el contrari. En moltes ocasions van intercedir en el transcurs del conflicte per interessos molt diversos, com ara negocis. De totes maneres, més important encara és destacar que la neutralitat no va desaparèixer amb la fi de la Gran Guerra, sinó que va ser una eina o millor dit un mecanisme clau per la fundació de tot un seguit d'institucions i entitats d'ajuda humanitària que s'anirien creant durant el període de postguerra en endavant. A més a més, hi ha un cas que destaca sobre la resta de potències neutrals i és el cas de Suïssa, que a partir de 1918 va decidir adoptar la neutralitat com estil de vida política exterior.⁸¹

Finalment, per concloure amb aquest apartat envers les neutralitats, m'agradaria esmentar un antic projecte d'I+D+i que es va desenvolupar l'any 2013 a càrrec de la Universidad de Las Palmas de Gran Canària amb el finançament del Ministerio de Economía y Competitividad durant tres anys. El projecte en qüestió estava supervisat pel professor Javier Ponce Marrero i portava per títol *Neutral entre neutrales. Estudio comparado de la neutralidad española*. Alhora, aquest projecte comptava amb la participació d'experts com Francisco Romero Salvadó i altres professors d'universitats estrangeres, com ara l'anteriorment esmentat professor Samuel Kruizinga de la Universitat d'Amsterdam.

La tasca principal va ser treballar la neutralitat d'Espanya, però també des d'una perspectiva transnacional, és a dir, estudiar com la resta de potències observaven i interpretaven la neutralitat espanyola. Així doncs, l'ampli treball de camp passava per visitar arxius arreu d'Europa i també dels Estats Units.⁸²

⁸⁰ *Ibidem.*, p. 227.

⁸¹ *Ibidem.*, p. 254-255.

⁸² SANTANA, C. (11 d'agost de 2013). El "aliado" neutral en la Gran Guerra. *La provincia: diario de Las Palmas*. <http://carmensantana.es/wp-content/uploads/2015/09/ali0001.pdf>

3. LA NEUTRALITAT S'INCORPORA A LA GUERRA: ESPANYA I CATALUNYA DAVANT LA GRAN GUERRA

La historiografia i el cas d'Espanya durant la guerra

En les darreres dècades i coincidint amb el centenari de la Gran Guerra, han estat moltes les publicacions que han anat nodrint el corpus de la història d'Espanya durant la Gran Guerra. Cal destacar, per exemple l'enorme paper que han tingut les revistes acadèmiques en aquest sentit.

De nou, el professor Maximiliano Fuentes ens exposa la importància d'una renovació historiogràfica que s'ha produït recentment, on Espanya, com d'altres països neutrals, van quedar completament aïllats del relat històric de la Gran Guerra i tan sols eren vistos com actors passius sense cap tipus de transcendència en el desenvolupament del conflicte, però que en les darreres dècades aquesta visió ha perdut vigència, atès que gràcies als nous paradigmes com ara els estudis transnacionals i l'estudi de les neutralitats, països com Espanya han obtingut un gran protagonisme en la historiografia de la Gran Guerra, també de la historiografia internacional.⁸³

Els historiadors i historiadores que recentment treballen Espanya en el marc de la Gran Guerra són molts, i cadascun d'ells amb les seves línies d'investigació pròpies. De totes maneres, m'agradaria iniciar amb el professor Alejandro Acosta, de la Universitat de Barcelona per la seva part, no s'allunya gaire de l'explicació de Maximiliano Fuentes. Ambdós coincideixen en la poca atenció que la historiografia espanyola ha prestat a la Gran Guerra a Espanya. Per sort, la situació, com anteriorment comentava. Alejandro Acosta a més, afirma que una de les qüestions que més ha nodrit els estudis i les publicacions d'Espanya en el conflicte ha estat la divisió entre aliadòfils i germanòfils, un dels aspectes que més expectació i interès ha generat en la historiografia espanyola d'aquest període. Així doncs, i com bé apunta el professor Acosta, aquests tipus d'estudis han estat treballats a partir de la documentació escrita i discursiva, tot i que d'una minoria, els intel·lectuals espanyols, un petit grup d'homes fonamentalment, que al seu temps van construir i difondre els arguments entorn del paper d'Espanya davant la Gran Guerra.⁸⁴

⁸³ FUENTES (2015: 16).

⁸⁴ ACOSTA (2017: 342).

L'article del professor Acosta va publicar-se l'any 2017, és a dir, tres anys després del centenari de la Gran Guerra, tot i així remarca les *dolencias metodológicas* que encara arrossegueu la historiografia espanyola envers el període de la Gran Guerra. Segons l'autor, tot i que s'ha produït un enorme esforç per ampliar i aprofundir sobre el paper d'Espanya a la guerra, considera que encara són molts els interrogants que queden per resoldre, un d'ells per exemple és veure si realment el discurs ideològic entre aliadòfils i germanòfils va penetrar al conjunt de la societat espanyola més enllà de les elits polítiques i intel·lectuals del moment.⁸⁵

De totes maneres, fins i tot aquesta qüestió de l'impacte ideològic de la guerra a Espanya presenta encara interrogants que cal resoldre, com ara aproximar-se a l'òptica ideològica germanòfila, atès que la bibliografia ha posat major èmfasi al pensament aliadòfil. És per això mateix que el professor Alejandro Acosta proposa seguir aprofundint en el camp de les idees germanòfiles, en part per combatre la seva vinculació amb el conservadorisme.⁸⁶

De la historiografia espanyola, també cal explicar i comprendre, encara que fos de manera breu, el per què de la seva neutralitat. El professor Francisco Javier Romero, anteriorment citat, ens dona dues raons essencials per començar a treballar sobre aquesta qüestió.

La primera d'elles rau en el factor socio-econòmic de l'Espanya del moment, el qual es caracteritzava per una feblesa considerable. Fruit doncs d'aquest escenari econòmic i alhora militar advers a la realitat, Espanya no va entrar a participar de la guerra. En segon lloc, el marge de maniobra del govern espanyol era limitat i sectors amb un gran poder d'influència com ara l'Església o bé les forces armades no eren favorables del tot a donar suport al bloc Aliat, sinó més aviat al bloc de les Potències Centrals. No obstant, això el mateix professor Romero posa de relleu que la neutralitat espanyola no va ser en cap cas un fenomen estàtic, sinó que va estar determinat per diverses fases o etapes.⁸⁷

Així doncs, és de vital importància posar de manifest, que tot i que la postura del govern d'Eduardo Dato fos la neutralitat, Espanya sempre es va veure condicionada per la Gran Guerra. De fet, així ho apunta l'autor Francisco Fernández:

⁸⁵ *Ibidem.*, p. 365.

⁸⁶ *Ibidem.*, p. 366.

⁸⁷ ROMERO (2019: 46).

*“La neutralidad española y su localización geográfica provocó que el país se convirtiera en el centro neurálgico de las conspiraciones de la actividad de los espías de las potencias intervinientes en el conflicto. Pero no solo el país se vio involucrada en esta espiral conspiratoria, sino también muchos españoles, tanto dentro como fuera de nuestras fronteras”.*⁸⁸

Arrel d’aquesta breu cita de l’historiador Francisco Fernández, m’agradaria també introduir un nou tipus d’estudis que han tingut i tenen un ressò molt important a l’Espanya durant la Gran Guerra i es tracta del fenomen de l’espionatge i de la guerra submarina que va desenvolupar-se sobretot a les Illes Canàries.

Al voltant dels estudis de l’espionatge, cal destacar arran del centenari de la guerra, la publicació del llibre *Nidos de espías. España, Francia y la Primera Guerra Mundial, 1914-1919* a càrrec de l’hispanista Paul Aubert i l’historiador Eduardo González Calleja publicat a Alianza. Els autors proposen inserir-se sobretot en les repercussions de la Gran Guerra a Espanya, tot i que pel que fa a la qüestió de l’espionatge, ambdós autors indaguen en un “segon front de guerra”, que en el cas d’Espanya cal ser traduït per tot un seguit d’activitats d’intel·ligència, espionatge, contraespionatge, sabotatge, estraperlo i propaganda.⁸⁹

Més enllà d’aquest llibre, cal també posar de relleu l’article que recentment va publicar Josep Pich i Mitjana juntament amb David Martínez Fiol sota el títol “*Manuel Brabo Portillo. Policía, espía y pistolero (1876-1919)*”. L’article en qüestió és una ràpida mostra biogràfica al voltant de la figura de Manuel Brabo Portillo, qui durant la Gran Guerra va esdevenir un espia secret de la mà del servei secret alemany. La seva *missió* va ser provocar la desestabilització dels vaixells mercants espanyols. De fet, la seva figura és clau en el fenomen del pistolisme a Catalunya durant la primera meitat del segle XX i del qual en parlarem més detingudament més endavant.

Alhora, des del mateix servei secret alemany tenien per objectiu interrompre la indústria bèl·lica que es generava des d’Espanya, és per això que Brabo Murillo interferia a través dels seus confidents a les fàbriques per tal d’organitzar vagues i protestes, frenant així la producció bèl·lica.⁹⁰

⁸⁸ FERNÁNDEZ (2018: 17).

⁸⁹ Una ressenya *in extenso* de l’obra, Cf. COSTOYA, M. (2014). Comentario bibliográfico *Nidos de espías. España, Francia durante la Primera Guerra Mundial, 1914-1919*, Madrid, Alianza. *Revista Rey desnudo: revista de libros*, 3(5), pp. 12-22.

⁹⁰ PICH i MARTÍNEZ (2019: 393).

Per la seva part, la professora Anne Rosenbusch, de la Maynooth University d'Irlanda, és una experta en les relacions entre Espanya i Alemanya durant la Gran Guerra. Rosenbusch ens planteja que la pràctica dels alemanys de pressionar als polítics espanyols a través de la via diplomàtica, la propaganda o bé a través de l'espionatge era una pràctica molt habitual que responia a la necessitat o millor dit la garantia que Espanya no intervingués en la guerra del costat dels Aliats.⁹¹

Un altre cas d'estudis en la historiografia espanyola és el de la propaganda i la premsa durant la Gran Guerra. S'ha demostrat, entre altres, que en esclatar la mateixa guerra, el camp periodístic i mediàtic va entrar en ebullició a través de noves editorials i articles que van inserir considerablement en la conscienciació dels espanyols des del punt de vista polític i bèl·lic, alguns prenent consciència del bloc aliat, anomenats aliadòfils o francòfils. D'altres van prendre consciència del bloc central, és a dir, dels germanòfils. Aquest fenomen de les diferents mentalitats i posicions envers la guerra cal emmarcar-les en l'Espanya dels casinos i dels ateneus sobretot.⁹²

Així doncs, el fenomen entre els aliadòfils i germanòfils des de la premsa ha estat una qüestió àmpliament tractada des de la historiografia espanyola i també estrangera. D'aquesta línia de treball, cal esmentar de nou a Javier Ponce amb "La propaganda en España durante la Primera Guerra Mundial: algunas reflexiones sobre sus condicionantes y modelos" inclòs al llibre coordinat pel mateix autor *Poder, comunicaciones y propaganda* de l'any 2016. En definitiva, el corpus bibliogràfic al voltant de la premsa a Espanya durant la Gran Guerra és ingent no només pels seus formats, ja siguin a través d'articles o capítols de llibre, sinó que també la premsa i la propaganda han estat treballades des d'altres àmbits més enllà de la història. En el cas de la propaganda, la tasca d'anàlisi artística és cada cop més present.⁹³

⁹¹ ROSENBUSCH (2017: 317).

⁹² MARTÍNEZ., i PUJANTE (2014: 15).

⁹³ Alguns dels treballs més recents que tracten el fenomen de la premsa a Espanya, Cf. Castro, M.P. (2019). Iconografía de la Primera Guerra Mundial. Información y propaganda, *Revista de Historia Militar*, 1, pp. 145-196.

Un altre treball encara més recent que l'anterior mostra la importància de les Illes Canàries durant la Gran Guerra i el gran desplegament propagandístic que s'hi va portar a terme *in situ*, Cf. GARCÍA, M. (2022). El control de la opinión pública canaria durante la Gran Guerra (1914-1918): propaganda y diplomacia extranjera. *Vegueta: Anuario de la Facultad de Geografía e Historia*, 22(1), pp. 179-198. DOI: 10.51349/veg.2022.1.10

De totes maneres, però m'agradaria recuperar una idea diferent i alternativa al voltant d'aquests dos blocs ideològics confrontats a la premsa, atès que els comentaris anteriors al voltant d'aquesta qüestió no han entrat en matèria pròpiament dit. Per fer-ho, recupero un vell article de Jesús Perea Ruiz, qui ja a inicis dels anys 2000 afirmava que era més convenient utilitzar els termes d' "aliadòfob" i "genmanòfob".

La idea de Jesús Perea és important perquè serveix per emmarcar el conflicte que es va produir a la premsa espanyola durant la Gran Guerra, un conflicte cal traduir en disputes pel control de l'opinió pública i poder contrarestar la balança perquè es decantés per un bàndol o altra.⁹⁴

A través de les noves visions de la Gran Guerra com ara l'espionatge, la guerra submarina o bé la premsa es pot veure l'enorme paper que va tenir Espanya durant la guerra. D'alguna manera o altra, es pot dir que tot i que l'Espanya més institucional i governamental va mantenir-se neutral, l'Espanya més quotidiana i per tant, la societat espanyola va veure's immersa en el marc del conflicte.

A més a més, en el cas de la historiografia espanyola no podríem deixar d'esmentar els estudis dels intel·lectuals espanyols durant la Gran Guerra. A diferència de la resta d'homes i dones de la societat, els intel·lectuals han estat sempre un focus d'atenció pels investigadors socials atès que van ser figures importants del seu temps, sobretot perquè aportaven una mirada diferent que anava molt més enllà de l'opinió pública en molts casos. A banda, i també important, eren figures que publicaven escrits i per tant han deixat constància escrita dels fets.

Des de la historiografia espanyola s'ha posat el focus en intel·lectuals com José Ortega y Gasset. La seva posició sobre la guerra és complexa, en part per la poca documentació testimonial que va deixar en els seus escrits. No obstant això, s'ha posat de relleu la seva enorme influència filosòfica alemanya, en part perquè estudià a ciutats com Berlín i Hamburg. De totes maneres, al iniciar-se la guerra va pronunciar-se com aliadòfil, tot i que sense un gran convenciment ni eferescència.⁹⁵ De fet, les conclusions finals de l'article del professor Ferran Archilés mostren que a partir de 1916 l'interés d'Ortega y Gasset en la guerra va decaure i va dedicar-se a d'altres tasques intel·lectuals. Amb la fi de la guerra, Ortega y Gasset va considerar que arribaria el moment de regeneració

⁹⁴ PEREA (2004: 223).

⁹⁵ ARCHILÉS (2015: 31).

institucional i de canvi, tot i que a escala nacional, Espanya tindria una situació més adversa, així ho afirmava Ortega y Gasset: “*La paz es para España la sazón más difícil de la guerra, atès que el país seguiria en el mateix escenari que en 1914 o fins i tot pitjor*”.⁹⁶

Finalment, i per posar punt i final a la historiografia espanyola i la Gran Guerra, considero oportú citar les conclusions que el professor Maximiliano Fuentes va redactar en el dossier “La Gran Guerra de los intelectuales: España en Europa” publicat a la revista *Ayer*. Les conclusions que cal destacar-ne són les següents:

“En este sentido, es claro que no pueden dejarse de lado las huellas de la Gran Guerra en la política y los intelectuales en una España que a pesar de que no tuvo los millones de excombatientes que nutrieron las diferentes propuestas de nacionalismo radical en Europa, vio cómo los diferentes discursos políticos, las lecturas de las opciones posibles frente a un régimen en crisis y la necesidad de articular nuevas formulaciones para renovar las culturas políticas nacionalistas resultaron profundamente afectadas. No hubo un Estado en guerra ni unos esfuerzos bélicos que afectaran a la sociedad, pero existió una voluntad consciente para pensar el conflicto y posicionarse en consecuencia que, en su desarrollo, acabo por vincular estrechamente el pensamiento sobre la guerra con la realidad política española y su renovación vital-nacional”.⁹⁷

Amb aquestes conclusions finals sorgeix de nou la idea que s’ha anat esmentat al llarg del treball, si bé Espanya no va entrar en la guerra, aquesta sí que ho va fer a Espanya i la seva petjada va ser més que considerable.

Impacte i conseqüències de la Gran Guerra a Catalunya: aliadofilia, nacionalisme i violència política

Així com la política i la societat espanyola van viure les conseqüències negatives de la Gran Guerra, la Catalunya del moment tampoc va ser-ne l’excepció. La historiografia recent també ha volgut posar el seu focus a Catalunya i analitzar el seu paper durant la

⁹⁶ *Ibidem.*, pp. 44-45.

⁹⁷ FUENTES (2013: 30).

Gran Guerra des de diferents perspectives, algunes d'elles ja tractades com ara el paper de la premsa o bé dels intel·lectuals com Eugeni d'Ors en el cas català.⁹⁸

A diferència però del cas espanyol, en el cas català convé destacar el paper dels famosos *Voluntaris catalans* durant la Gran Guerra, un aspecte treballat pels autors Josep Pich, David Martínez i Jordi Sabater a l'obra *La paz intranquila. Los tratados de paz de la guerra que no acabó con todas las guerras (1918-1923)*. Alhora, del mateix David Martínez Fiol també cal destacar l'obra que va sortir publicada arrel del centenari de la guerra juntament amb Joan Esculies, *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*.

Una altra historiografia de la guerra, tot i que amb menys ressò, és la local. En el cas de Catalunya la bibliografia al respecte no és molt àmplia si la comparem amb els estudis locals de la guerra civil. En tot cas, però, cal assenyalar obres com *Els efectes de la Primera Guerra Mundial a Tarragona (1918-1923)* de José Javier Ortega i *La Gran Guerra a les comarques gironines, L'impacte cultural i polític* del professor Maximiliano Fuentes, ambdues publicacions de 2014.

Més enllà de la historiografia local, l'obra *La paz intranquila. Los tratados de paz de la guerra que no acabó con todas las guerras (1918-1923)* és important perquè aporta una mirada transnacional de la Gran Guerra no només perquè aborda la situació de potències com Alemanya o bé el Regne Unit durant la guerra, sinó perquè també exposa fenòmens mundials derivats de la guerra i el seu impacte, com ara la política *wilsoniana* o bé el Tractat de Versalles.

Al mateix temps, els tres autors dediquen el quart prefaci a la situació de Catalunya en plena Gran Guerra, centrant-se sobretot en la ciutat de Barcelona, molt marcada per la violència urbana fruit de l'esclat de la Gran Guerra. Així doncs, en aquest mateix escenari convuls i d'inestabilitat cal sumar-hi el projecte polític de les esquerres catalanes, un projecte autonomista i nacionalista. De fet, l'aliadofilia catalana va decantar-se cap a posicions com el bolxevisme o bé posicions completament antagòniques com la de Rovira Virgili, qui va abraçar un anticomunisme demoliberal.⁹⁹

⁹⁸ Cf. Tesi doctoral del professor Maximiliano Fuentes Codera. FUENTES, M. (2011). *Un viaje por los extremos. Eugeni d'Ors entre la Gran Guerra y el fascismo (1914-1923)*. [Tesi doctoral, Universitat de Girona]. Tesis doctorales en xarxa (TDX). <https://www.tdx.cat/handle/10803/34760#page=1>

⁹⁹ PICH., MARTÍNEZ i SABATER (2014: 287-290).

Dit d'una altra manera, els sectors nacionalistes catalans van optar per traslladar les seves reivindicacions i aspiracions nacionals en plena Gran Guerra,¹⁰⁰ evidenciant així les tensions polítiques amb el govern central. Les elits catalanes, per tant, van decidir internacionalitzar el conflicte creant tot un seguit de cossos i iniciatives d'arrel nacionalista com el *Comitè Pro Catalunya* (1918) i el *Comitè Nacional Català* (1918) que comptava amb la presència de Daniel Domingo Montserrat, qui va esdevenir el *cabdill* carismàtic en el desenvolupament d'aquest projecte nacional.¹⁰¹

El professor David Martínez Fiol, aquest cop en un article individual, proposa que un dels dos discursos que nodrien a Catalunya era el militar-nacionalista, que pretenia culminar amb l'alliberació de Catalunya considerant a l'Estat Espanyol com una força imperialista, és per això que la propaganda catalana de l'època parlava de *Voluntaris catalans*, els quals van decidir enrolar-se a les files de l'exèrcit francès, per donar suport als Aliats i alliberar a totes les potències oprimides pels imperialistes. Aquest fenomen és descrit per David Martínez Fiol com “mística militarista” i “verborrea militarista de orientación ultracatalanista”.¹⁰²

En el cas de l'estudi dels *Voluntaris catalans*, molt recentment, durant l'any 2021, el professor Alejandro Acosta va publicar un article on posava el focus d'estudi en la memòria d'alguns d'aquests voluntaris durant la Gran Guerra. L'article rau fonamentalment en veure les memòries d'aquests *Voluntaris catalans* a través del llibre *Fets d'armes de catalans*, una publicació institucional de la mateixa Generalitat de Catalunya. A través del seu estudi, Alejandro Acosta determina que la memòria d'aquests homes va ser interpretada en clau romàntica, si es vol dir així, sobretot perquè la seva missió va ser vista com un acte d'esforç, entrega i valentia envers la República Francesa i les potències Aliades. Aquesta missió, però cal ser entesa en clau internacionalista, és per això que mai va ser qüestionada, atès que era objecte de privilegi des de les institucions catalanes, tot i la mitificació que hi ha al darrera.¹⁰³

Més enllà dels recents estudis historiogràfics que vinculen la Gran Guerra amb l'intent de construcció nacional a Catalunya des de l'aliadofilia durant la primera meitat del segle XX, també cal destacar els estudis al voltant del fenomen del pistolerisme en el

¹⁰⁰ Cf. NÚÑEZ, X.M. (2010). *Internacionalitzant el nacionalisme: el catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1936)*. Afers.

¹⁰¹ *Ibidem.*, pp. 297-298.

¹⁰² MARTÍNEZ (2018: 70-72).

¹⁰³ ACOSTA (2021: 162-163).

benentès que cal considerar-lo com un impacte directe de la violència de postguerra de la Gran Guerra.

El fenomen del pistolerisme ha generat un gran interès, sobretot en el camp acadèmic català, però també ha trencat fronteres i ha cridat l'atenció d'experts estrangers. És el cas, per exemple, de l'historiador alemany Florian Grafl, qui va dedicar la seva tesi doctoral als moviments urbans a la Barcelona d'entre 1918-1936 (2017).

No obstant, previ a la tesi doctoral, Florian Grafl va participar en una participació col·lectiva sota el títol *Relaciones en conflicto: nuevas perspectivas sobre relaciones internacionales desde la historia*, tot redactant un capítol al voltant del fenomen del pistolerisme a la ciutat de Barcelona durant la dècada dels anys vint del segle passat.¹⁰⁴

La interpretació que elabora envers el pistolerisme és de caràcter global o internacional, tal com apunta en les primeres línies del capítol. És per aquest motiu que afirma que el fenomen de la violència urbana que s'estava donant a Barcelona als volts de 1920 no va esdevenir un cas aïllat. Dit d'una altra manera, la violència als carrers de Barcelona durant els primers anys després de la Gran Guerra no eren l'excepció, sinó la norma general.

En el cas de Catalunya, a més, Florian Grafl ens exposa que la violència generada en aquests moments no només va ser fruit de les conseqüències de la Gran Guerra. En part, perquè Espanya va tenir un paper molt menys influent comparat amb les potències bel·ligerants. Arribats a aquest punt del capítol, l'autor proposa una divisió temàtica en tres eixos. El primer eix rau en una aproximació a la història de la ciutat de Barcelona a principis del segle XX; el segon correspon a traslladar el fenomen del pistolerisme més enllà de Barcelona, és a dir, en el context europeu des d'una perspectiva transnacional. El tercer i últim eix es basa en les relacions entre la classe obrera i l'exèrcit espanyol.¹⁰⁵

Tanmateix, l'objectiu d'aquest apartat no és elaborar una breu història de Barcelona d'inicis del segle XX, és per això que tan sols realitzaré unes breus i sintètiques pinzellades al voltant de la segona part del capítol de Florian Grafl, sobretot perquè l'objecte d'estudi es basa en transportar el pistolerisme en el marc europeu vinculat amb les conseqüències de la Gran Guerra. Aquesta metodologia, per la seva part, resulta força significativa tenint en compte que el fenomen del pistolerisme a Catalunya ha estat tractat per la historiografia espanyola des d'una perspectiva regional fonamentalment, és per això

¹⁰⁴ BENGOCHEA, MONZÓN, PÉREZ (ed.) (2015).

¹⁰⁵ GRAFL (2015: 147).

que el text de Florian Grafl és innovador, i a més ens serveix per mostrar de nou la importància de la transnacionalitat en els estudis de la Gran Guerra.

Així doncs, i centrant-nos en la mirada transnacional de Grafl cal esmentar en primer lloc, que la violència urbana a partir de la fi de la guerra no es va donar única i exclusivament a la ciutat de Barcelona, sinó que era un fenomen endèmic a d'altres territoris de l'Europa del moment fins al punt d'arribar a esclatar una revolució. Tot en conjunt, i com afirma l'autor d'acord amb d'altres especialistes en la matèria, la violència que es va arribar a generar és fruit de la "brutalització" que es va generar amb el transcurs de la Gran Guerra. Parlem doncs, d'un procés de radicalització durant la postguerra i que va deixar també la seva petjada a Catalunya, fonamentalment a Barcelona.

A més a més, en el cas espanyol i més concretament en l'escenari català, aquesta radicalització i violència cal també lligar-la amb l'exèrcit i les seves actuacions a Catalunya durant les primeries del segle XX, com ara els Fets del ¡Cu-Cut! (1905), la Setmana Tràgica a Barcelona (1909).¹⁰⁶

Així doncs, a través de l'article de Florian Grafl ens adonem que el fenomen del pistolisme a Catalunya va ser fruit de diversos factors, des de la mateixa història de Catalunya de finals del segle XIX i inicis del XX, però alhora també va ser fruit de la brutalització i radicalitat de la violència heretada de la Gran Guerra.

Malgrat totes aquestes innovacions en l'estudi del pistolisme, Florian Grafl proposa seguir treballant en el pistolisme atès que considera que els treballs que vinculen el conflicte colonial espanyol amb els fets violents a la ciutat de Barcelona són pocs, en part, per la falta de documentació personal, sobretot per part de membres de famílies treballadores, tot i que al mateix temps, retòricament es pregunta si aquest tipus de documentació existeix.¹⁰⁷

Un altre impacte que cal ser analitzat és l'econòmic, que en el cas de Catalunya va ser un cas paradigmàtic, atès que a l'inici de la guerra, el territori va veure una oportunitat daurada de negocis. La ciutat de Barcelona brillava gràcies al seu dinamisme industrial en el món comercial i de les finances, a més d'haver esdevingut un proveïdor del bloc Aliat durant els primers anys de la guerra.¹⁰⁸ Aquest mateix dinamisme econòmic que es va donar a Catalunya va ser fruit d'una ampliació de crèdit a la tardor de 1914 i de la que

¹⁰⁶ *Ibidem.*, pp. 148-149.

¹⁰⁷ *Ibidem.*, p.150.

¹⁰⁸ SAENZ-FRANCES., i ROTKO (2015: 134).

va beneficiar sobretot al sector de la indústria tèxtil. Alhora, però cal posar de relleu que la bonança econòmica a Catalunya durant 1914 va ser discontinua i al mateix temps desigual, atès que no tots els sectors econòmics es van veure beneficiats.¹⁰⁹

De totes maneres, però a partir de 1916 en endavant la situació econòmica al conjunt d'Espanya va capgirar. A Catalunya per exemple, els anys de prosperitat econòmica van anar acompanyats amb un període inflacionista, provocant així que el preu de l'habitatge a Catalunya augmentés entre un 70% i un 75% entre 1912 i 1919.¹¹⁰ En relació a aquest nou escenari que envoltava la ciutat de Barcelona, el nombre d'afiliats sindicals va incrementar exponencialment, així com també la demanda d'un augment dels salaris fruit de la inflació del moment.¹¹¹ Un estudi al voltant dels sous i els nivells de vida a la Catalunya de la Gran Guerra és el que va publicar Pere Gabriel a la revista *Recerques* l'any 1988, que tot i haver passat més de trenta anys de la seva publicació, segueix essent encara un article referenciat. Tanmateix, més recents són els estudis locals que han treballat sobre l'impacte econòmic sobre diferents municipis.¹¹²

¹⁰⁹ IBARZ (2020: 33).

¹¹⁰ SMITH (2017: 474).

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² Per una aproximació a les condicions econòmiques de la ciutat de Sabadell, Cf. LLONCH, M. (2018). La projecció de la ciutat de Sabadell entorn de la Primera Guerra Mundial. *Arraona: revista d'història*, 37, pp. 28-41.

4. CONCLUSIONS

Al llarg de tot el Treball Final de Grau s'ha posat èmfasi en els nous paradigmes historiogràfics que han sorgit arrel del centenari de la Gran Guerra, alguns fins i tot abans. Tanmateix, és important destacar que tots aquests nous paradigmes no s'entenen sense dos elements bàsics i essencials.

El primer de tots és l'evolució historiogràfica que ha girat entorn de la Gran Guerra com un esdeveniment històric clau en la història contemporània universal, però encara amb un major ressò a Europa. De nou, cal reprendre les etapes historiogràfiques esmentades a l'apartat primer del treball per afirmar que la quarta i actual etapa d'estudis sobre la guerra és filla de la tercera, segona i primera etapa, és per això que la quarta etapa no es pot entendre sense les anteriors. Amb això vull posar de relleu que no podem tractar ni tampoc podem traçar una línia divisòria monolítica entre les etapes i els seus estudis, atès que encara a dia d'avui se segueix treballant en els vells aspectes com ara les causes i les conseqüències de la Gran Guerra. En resum, no podem oblidar ni aïllar els estudis anteriors perquè aquests han estat el caldo de cultiu de bona part dels estudis recents i també dels que encara han d'arribar.

En segon lloc, l'element a destacar és l'enorme tasca que la historiografia sobre la Gran Guerra ha realitzat sobretot en les dues darreres dècades, tot creant noves línies d'investigació que han permès aproximar-nos i en alguns casos aprofundir en tot un seguit d'aspectes de la guerra des d'una altra perspectiva. D'alguna manera o altra, podem apuntar que la historiografia actual és ambiciosa perquè no ha deixat de banda les qüestions clàssiques de la guerra, sinó que les ha interpretat des d'una altra mirada i ha obtingut unes altres interpretacions i significats.

Els pares, per dir-ho d'alguna manera, d'aquesta renovació al voltant dels estudis de la Gran Guerra han estat molts, alguns d'ells han estat citats al llarg de tot el treball, com ara Jay Winter, John Horne, Robert Gerwarth o Antoine Prost o John Horne en l'escenari internacional.

En el cas espanyol, la tasca historiogràfica dels últims anys també ha estat considerable, sobretot si tenim en compte que dècades enrere, la Gran Guerra havia estat un aspecte ignorat per la mateixa historiografia espanyola. Per sort, avui dia la situació s'ha revertit i cada cop més són els autors i les autores que entren en contacte amb el món de la guerra, creant així un corpus bibliogràfic cada cop més ampli i significatiu. Així doncs, de la mateixa manera que la historiografia internacional ha endegat un nou camí pel que fa als estudis de la Gran Guerra a través del centenari, en el cas espanyol també

s'ha iniciat un camí que promet grans avenços en els estudis d'Espanya durant la guerra. No obstant això, com bé han afirmat diversos autors, tot i que s'hagi començat tot nou procés historiogràfic encara són moltes les incògnites i preguntes que cal resoldre. De fet, el centenari de la Gran Guerra ha de ser considerat com un moment de reflexió, però encara més important, ha de ser un estímul per seguit treballant.

Per concloure definitivament i enllaçant amb la idea anterior, no voldria passar per alt el fet que encara a l'actualitat segueixen tenint lloc nombrosos debats historiogràfics al voltant de la Gran Guerra. El mateix professor Javier Rodrigo ens constata que molts d'aquests debats giren entorn de l'alteritat, l'aspecte racial, nacional, religiós i el paper dels presoners de guerra i els treballadors estrangers.¹¹³

¹¹³ RODRIGO (2014: 36).

5. BIBLIOGRAFIA

ABBENHUIS, M., i TAMES, I. (2021). *Global War, Global Catastrophe: neutrals, belligerents, and the transformations of the First World War*. Bloomsbury Academic.

ACOSTA, A. (2017). Aliadófilos y germanófilos en el pensamiento español durante la Primera Guerra Mundial. Balance historiográfico de una guerra civil de palabras. *Studia historica. Historia Contemporánea*, 35, pp. 339-367.

—, (2021). La memòria dels voluntaris catalans de la Gran Guerra durant la Guerra Civil. *Ebre 38: Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)*, 11, pp. 153-170.

ALEGRE, D. (2018). Nuevos y viejos campos para el estudio de la guerra a lo largo del siglo XX: un motor de innovación historiográfica. *Hispania nova: Revista de Historia Contemporánea*, 16, pp. 164-196. DOI: <https://doi.org/10.20318/hn.2018.4035>

ARCHILÉS, F. (2015). Una nación descamisada. Ortega y Gasset y su idea de España durante la Primera Guerra Mundial (1914-1918). *Rubrica Contemporanea*, 4(8), pp. 29-47. DOI: 10.5565/rev/rubrica.95

BENGOCHEA, E., MONZÓN, E., i PÉREZ, D (coords.) (2015). *Relaciones en conflicto. Nuevas perspectivas sobre relaciones internacionales desde la historia*. Asociación de Historia Contemporánea: Universitat de València.

—, GRAFL, F. (2015). A new approach to the pistolismo? The influence of wars on “experts of violence” in 1920’s Barcelona. Dins BENGOCHEA, E., MONZÓN, E., PÉREZ, D. (coords.), *Relaciones en conflicto. Nuevas perspectivas sobre las relaciones internacionales desde la historia*, (pp. 147-150). Asociación de Historia Contemporánea: Universitat de València.

DEN HERTOOG, J., i KRUIZINGA, S. (eds). (2011). *Caught in the middle. Neutrals, neutrality and the First World War*. Aksant Academic Publishers.

DOMÍNGUEZ, R. (2008). La Gran Guerra y la neutralidad española: entre la tradición historiográfica y las nuevas líneas de investigación. *Spagna Contemporanea*, 34, pp. 27-44.

ESCULIES, J. (2014). España y la Gran Guerra. Nuevas aportaciones historiográficas. *Historia y política: ideas, procesos y movimientos sociales*, 32, pp. 47-70.

FERNÁNDEZ, F. (2018). *Españoles en la Primera Guerra Mundial*. Espuela de Plata.

FUENTES, M. (2013). “Presentación” inclòs en el dossier de “La Gran Guerra de los intelectuales”: España en Europa. *Ayer: Revista de Historia Contemporánea*, 91, pp. 13-31.

—, (2015). *La Gran Guerra a les comarques gironines: l'impacte cultural i polític*. Diputació de Girona.

—, i GARCÍA, C. (2015). España y la Gran Guerra: un análisis historiográfico a la luz del centenario. *Índice Histórico Español*, 128, pp. 97-136.

—, (2020). El giro global y transnacional: historiografías de la Gran Guerra tres los centenarios. *Historia y política: ideas, procesos y movimientos sociales*, 43, pp. 389-417. DOI: <https://doi.org/10.18042/hp.43.13>

—, (2021). *Spain and Argentina in the First World War. Transnational neutralities*. Routledge.

GARCÍA, C. (2014). La Gran Guerra en su centenario. Nuevos enfoques, viejos temas. *Ayer*, 95(3), pp. 239-253.

GARCÍA, F. (2014). *España en la Gran Guerra. Espías, diplomáticos y traficantes*. Galaxia Gutenberg.

GERWARTH, R., i HORNE, J. (2010). The Great War and Paramilitarism in Europe, 1917-23. *Contemporary European History*, 19(3), pp. 267-273.

GERWARTH, R. (2014). La Primera Guerra Mundial como conflicto imperial global. *Revista Occidente*, 398-399, pp. 28-39.

GERWARTH, R., i MANELA, E. (eds.). (2015). *Imperios en guerra, 1911-1923*. Biblioteca Nueva.

—, AKSAKAL, M. (2015). El imperio otomano. Dins GERWARTH, R., i MANELA, E. (eds.), *Imperios en guerra, 1911-1923* (pp. 41-64). Biblioteca Nueva.

—, BOSWORTH, R., i FINALDI, G. (2015). El imperio italiano. Dins GERWARTH, R., i MANELA, E. (eds.), *Imperios en guerra, 1911-1923* (pp. 65-90). Biblioteca Nueva.

—, SMITH, L. (2015). Los Imperios en la Conferencia de Paz de Versalles. Dins GERWARTH, R., i MANELA, E. (eds.), *Imperios en guerra, 1911-1923* (pp. 379-410). Biblioteca Nueva.

—, MATTHEWS, J. (2015). España neutral: un contraejemplo. Dins GERWARTH, R., i MANELA, E. (eds.), *Imperios en guerra, 1911-1923* (pp. 411-434). Biblioteca Nueva.

—, (2017). *Los vencidos. Por qué la Primera guerra mundial no concluyó del todo (1917-1923)*. Galaxia Gutenberg.

HORNE, J. (2014). The global legacies of World War I. *Current history*, 113(766), pp. 299-304.

—, (2019). End of a paradigm? The Cultural History of the Great War. *Past & Present*, 242(1), pp. 155-192. DOI: <https://doi.org/10.1093/pastj/gty039>

IBARZ, J. (2020). Els efectes de la Gran Guerra: l'obrerisme barceloní. *Barcelona quaderns d'història*, 26, pp. 29-50.

JONES, H. (2013). As the Centenary approaches: the regeneration of First World War historiography. *The Historical Journal*, 56(21), pp. 857-878.

KRAMER, A. (2015). Recent Historiography of the First World War (Part I). *Journal of Modern European History*, 12(1), pp. 5-27. DOI: 10.17104/1611-8944_2014_1_5

KRAMER, A. (2015). Recent Historiography of the First World War (Part II). *Journal of Modern European History*, 12(2), pp. 155-174. DOI: 10.17104/1611-8944_2014_2_155

KRUIZINGA, S. (2014). Neutrality. Dins WINTER, J. (ed.). *The Cambridge History of the First World War. Volume II: the State* (pp. 542-575). Cambridge University Press.

MARTÍNEZ, M., i PUJANTE, C. (2014). Neutralidad y beligerancia periodístico-literaria españoles en la Primera Guerra Mundial. Notas introductorias. *Monteagudo: Revista de literatura española, hispanoamericana y teoría de la literatura*, 19, pp. 13-19.

MARTÍNEZ, D., i ESCULIES, J. (2015). Identidades cruzadas, identidades compartidas: españolidad y catalanidad en los voluntarios españoles de la Gran Guerra. *Rubrica Contemporánea*, 4(7), pp. 77-99.

MARTÍNEZ, D. (2018). El nacionalismo revolucionario catalán: militarismo, cultura, sindicalismo y función pública. El caso de Daniel Domingo Montserrat (1900-1968). *Hispania Nova: revista de Historia Contemporánea*, 16, pp. 69-96. DOI: <https://doi.org/10.20318/hn.2018.4030>

MARTORELL, M. (2011). “No fue aquello solamente una guerra, fue una revolución”: España y la Primera Guerra Mundial. *Historia y política: ideas, procesos y movimientos sociales*, 26, pp. 17-46.

MILLER, N. (2014). Espacios de pensamiento: historia transnacional, historia intelectual y la Ilustración. *Ayer*, 94(2), pp. 97-120.

ORTEGA, J.J. (2015). *Els efectes de la Primera Guerra Mundial a la Ciutat de Tarragona (1914-1923)*. Port de Tarragona: Servei de Publicacions.

PADILLA, G., i RODRÍGUEZ, J. (2013). La I Guerra Mundial en la retaguardia: la mujer protagonista. *Historia y Comunicación Social*, vol. 18, pp. 191-206. DOI: https://doi.org/10.5209/rev_HICS.2013.v18.43422

PEREA, J. (2004). Guerra submarina en España (1914-1918). *Espacio, tiempo y forma. Serie V, Historia contemporánea*, 16, pp. 193-229.

PICH, J., i MARTÍNEZ, D. (2018). Manuel Brabo Portillo. Policía, espía y pistolero (1876-1919). *Vínculos de Historia*, 8, pp. 387-408. DOI: https://doi.org/10.18239/vdh_2019.08.20

PICH, J., i MARTÍNEZ, D., i SABATER, J. (eds.) (2020). *La paz intranquila. Los tratados de paz de la guerra que no acabó con todas las guerras (1918-1923)*. Bellaterra.

PROST, A. (2014). Conmemorar sin travestir. La guerra de 1914-1918 como gran acontecimiento. *Pasajes: revista de pensamiento contemporáneo*, 43, pp. 40-49.

REVERCHON, A., MASCI, R., QUINN, B., i KÁPPNER, J. (2014, 16 de gener). Europa conmemora el centenario de la Primera Guerra Mundial. *El País*. https://elpais.com/internacional/2014/01/13/actualidad/1389610735_499969.html

RODRIGO, J. (2014). Su majestad la guerra. Historiografías de la Primera Guerra Mundial en el siglo XXI. *Historia y política*, 32, pp. 17-45.

—, (2014). *Políticas de la violencia: Europa, siglo XX*. Prensas de la Universidad de Zaragoza.

—, (2017). Under the sign of Mars: violence in European Civil Wars, 1917-1949. *Contemporary European History*, 26(3), pp. 487-506.

ROMERO, F.J. (2008). Crisi, agonia i fi de la monarquia liberal (1914-1923). *Segle XX: revista catalana d'història*, 1, pp. 57-82.

—, (2017). “España no era Rusia”. La revolución española de 1917: anatomía de un fracaso. *Hispania nova: Revista de historia contemporánea*, 15, pp. 416-442.

—, (2019). Spain and the First World War: the logic of neutrality. *War in history*, 26(1), pp. 44-64. DOI: <https://doi.org/10.1177/0968344516688931>

ROSEBUSCH, A. (2017). Total war in neutral territory: German activity in Spain during the First World War. *Hispania Nova: Revista de Historia Contemporánea*, 15, pp. 350-372. DOI:10.20318/hn.2017.3493

SÁENZ-FRANCES, E., i SÁENZ, J.M. (2015). ¿La agonía de un neutral? España y la Primera Guerra Mundial. *Comillas Journal of International Relations*, 2, pp. 127-141. DOI: [cir.i02.y2015.010](https://doi.org/10.102.y2015.010)

SCOCOZZA, C. (2015). La Primera Guerra Mundial. Un conflicto que llega desde el Este. *Anuario Colombiano de Historia Social y de Cultura*, 42(2), pp. 161-176. DOI: <https://doi.org/10.15446/achsc.v42n2.53333>

SMITH, A. (2017). Cataluña y la Gran Guerra: de la reforma democrática al conflicto social. *Hispania Nova: Revista de Historia Contemporánea*, 15, pp. 472-499. DOI: <https://doi.org/10.20318/hn.2017.3498>

WINTER, J. (ed.). (2014). *The Cambridge History of the First World War. Volume I: Global War*. Cambridge University Press.

—, (2018). The Second Great War, 1917-1923. *Revista Universitaria de Historia Militar* 7(14), pp. 160.-179.

ZIEMANN, B., i HOFRICHTER, A. (2016). La violencia como estudio en las investigaciones recientes sobre la Primera Guerra Mundial. *Historia Social*, 84, pp. 141-159.